

Officiel opposition ved Louise Limbergs disputation 20. Marts 1998 på Göteborgs universitet

Hjørland, Birger

Published in:
Svensk Biblioteksforskning

Publication date:
1998

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Hjørland, B. (1998). Officiel opposition ved Louise Limbergs disputation 20. Marts 1998 på Göteborgs universitet. *Svensk Biblioteksforskning*, (1), 27-63.

Birger Hjørland

Officiel opposition
ved Louise Limbergs disputation
20. Marts 1998
på Göteborgs universitet¹

Titel: "Att söka information för att lära.
En studie av samspel mellan informationssökning
och lärande"

Birger Hjørland är Fil. Dr. i biblioteks- och informationsvetenskap och
Fagleder vid Danmarks Biblioteksskole.

A. Referat af afhandlingens hovedstruktur og indhold

Afhandlingen er disponeret i 9 kapitler fordelt på tre hoveddele:

I: Teoretiske og metodologiske udgangspunkter (kap. 1-3)

Kapitel 1 præsenterer forskningsproblemet, definerer centrale begreber og slutter med en præsentation af afhandlingens disposition.

Kapitel 2 er her det store centrale kapitel, der gennemgår tidligere forskning såvel i informationsvidenskab som i fenomenografisk indlæringsteori, præsenterer forskellige teoretiske tilgange som det kognitive syn og "sense making", karakteriserer forskningsområdet biblioteks- og informationsvidenskab og gennemgår informationssøgning som proces med delkomponenter (informationsbehov, relevans, informationsanvendelse), definerer begrebet "informationsfærdigheder" m.v. Kapitlet slutter med en præsentation af forskning om indlæring i grupper.

Kapitel 3 er et mindre kapitel, der i meget kort form opregner nogle teoretiske og metodologiske udgangspunkter især i indhold, ontologi og gruppearbejde. Kapitlet slutter med at formulere disputatsens grundspørgsmål:

- ”Hur erfar eleverna informationssökningsprocessen?
- Hur uppfatter eleverna olika informationskällor och vad de kan få ut av dessa?
- Hurudana är elevernas uppfattningar av ämnet under och efter inlärningsprocessen?
- Hur samspelar elevernas uppfattningar av informationssökning med deras uppfattningar av ämnet?”

II: Egen empirisk undersøgelse (kap. 4-8)

Kapitel 4 omhandler metodeproblemerne. Valget af den fenomenografiske metode, interview og deltagerobservation, udvalg af respondentgruppen (25 gymnasieelever, årskursus 3+1 lærer+1 bibliotekar), databehandling samt problemer om realibilitet og validitet.

Kapitel 5 beskriver konteksten: undervisningsmiljøet, biblioteket, bibliotekaren, lærerne og elevgrupperne.

Kapitel 6 beskriver deltagernes informationssøgning og -anvendelse. Herunder beskrivelseskategorier som relevans, informationsoverload, ”nok information”, troværdighed i informationen, og bias. m.v.

Kapitel 7 beskriver indlæringsprocessen og resultatet (som det bedømmes af læreren og eleverne).

Kapitel 8 beskriver endeligt samspillet imellem informationssøgning og indlæring: Hvorvidt der er sammenhænge imellem elevernes opfattelse af informationsøgningen og deres indlæringsresultat.

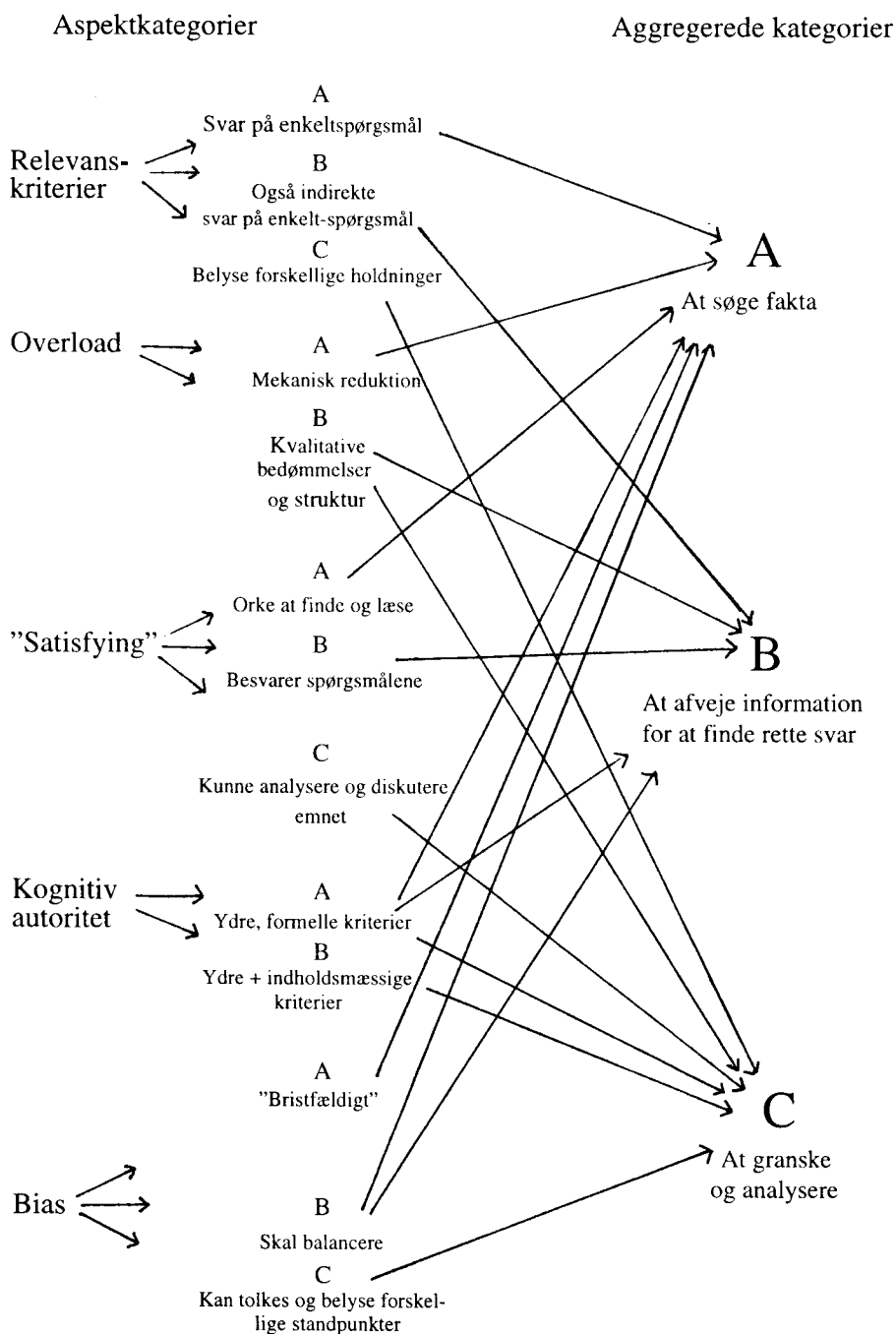
III: Diskussion

Kapitel 9 beskriver tre overordnede, aggregerede opfattelser af informationssøgning:

- A: informationssøgning som faktasøgning;
- B: informationssøgning som en relativistisk afvejning af flere svar, hvoraf der ikke findes eet rigtigt.
- C: ”Informationssökning som att granska och analysera”.

Fig. 1 Aspektkategorier og aggregerede kategorier

(Efter Limberg, 1998, p. 158, modificeret)

Afhandlingen indeholder også et meget udførligt engelsk summary (16 sider), referenceliste og som bilag de interviewspørgsmål, der blev stillet til de studerende (3 sæt), til læreren (2 sæt) og til bibliotekaren (3 sæt). Der er desværre intet register i bogen.

SPØRGSMÅL: KAN RESPONDENTEN AKCEPTERE DEN- NA OVERSIGT SOM EN SAMMANFATNING?

B. Selve granskningen med spørgsmål og fremhævelse af positive og negative aspekter.

Om problemstillingen

Informationssøgning bliver en mere og mere central proces i erhverv, uddannelse, dagligliv og fritid. Det er en af bibliotekernes klassiske hovedroller at muliggøre en hensigtsmæssig informationssøgning for brugerne. Idag er bibliotekernes rolle som institution velnok relativt aftagende til fordel for elektroniske systemer som DIA-LOG og Internet. Et kerneproblem for biblioteks- og informationsvidenskab (og dermed for uddannelser til bibliotekar/informationsspecialist) er at kunne bidrage med relevant viden og teori, der kan facilitere informationssøgning. Derfor er emnet for denne afhandling særdeles centralt.

Respondenten har valgt at tage udgangspunkt i *gymnasieelevers informations-søgning* i forbindelse med større projektopgaver. Centralt for afhandlingen bliver derfor spørgsmålet om samspillet mellem informationssøgning og læring. Målgruppen gymnasieelever er efter min opfattelse et rigtigt godt valg fordi:

- 1) gymnasieelever i modsætning til f.eks. folkeskoleelever må antages at kunne arbejde med tilstrækkeligt komplicerede opgaver, der kan sætte bibliotekernes og informationstjenesternes service på en afgørende prøve
- 2) gymnasieelever udgør en relativ stor og homogen målgruppe, som BDI-sektoren kan sætte ressourcer ind på at analysere og udvikle tjenester til, og som udgør et potentielt vigtigt specialområde for bibliotekarer/informationsspecialister.
- 3) Informationstjenester og undervisning i litteratursøgning for gymnasieelever kan udgøre et alment fundament, som senere tilbud kan forudsætte og bygge videre på.

Afhandlingen ser jeg også som væsentlig, fordi den fokuserer på *brugen af informationsressourcer* og ikke blot på rent informationsteknologiske spørgsmål (IT). Jeg synes det er vigtigt at skelne mellem "information science" og "computer science", og denne afhandling bidrager til at fastholde biblioteks- og informations-

videnskabens identitet. Disputatsens problemkompleks ser jeg som en meget central del af såvel informationsvidenskabens teoretiske kerne som det mere praktiske: med henblik på hvilke funktioner vi skal uddanne fremtidens bibliotekarer/informations-specialister.

ad I. Teoretiske udgangspunkter

Så vidt jeg kan se er de fem vigtigste teoretiske grundantagelser i afhandlingen

- a) ontologiske antagelser af "non-dualistisk" karakter og
- b) kritikken af "kognitivismen" i informationsvidenskaben
- c) den konkrete forankring i paradigmet "fenomenografi" og dettes videnskabs teoretiske forudsætninger
- d) antagelsen om indre sammenhæng mellem informationssøgningens indhold og dens planlægning ("strategi"), udførelse ("teknik"), forløb og
- e) antagelsen om det værdifulde i at studere *variationer*, snarere end generelle modeller.

Disse fire grundantagelser er naturligvis overlappende og indbyrdes afhængige, men jeg har her formuleret i niveauer gående fra det almene til det konkrete.

ad a) Subjekt-objektforholdet, ontologi, dualisme etc.

Afhandlingen indeholder et afsnit om "ontologi" (side 78). Det er en vigtig erkendelse, at al forskning og erkendelse begynder med nogle ontologiske antagelser. I positivismens æra (især perioden 1920-1950) var ontologi/metafysik bandlyst, men dette gav problemer, og positivismen måtte i realiteten opbygge sin egen komplekse metafysik. Det bør derfor ses som et kvalitetstegn når forskning som her eksplicit forsøger at belyse sine ontologiske udgangspunkter.

Afsnittet behandler dog kun eet metafysisk problem, det psyko-fysiske problem. Den tager afstand fra kognitivismens dualisme og erklærer sig med fenomenografien for "ikke-dualistisk". Imidlertid bestemmes dette ikke nærmere. Der eksisterer dog mange forskellige alternativer (såsom materialistisk monisme, idealistisk monisme, neutral monisme, "trialisme" (Karl Popper), pluralisme og panpsykisme).

Ontologi handler jo bredt om, hvad der eksisterer, hvad verden består af, hvad der er objekt for menneskers erkendelse og handlinger. En *naturalistisk ontologi* antager at der ikke eksisterer overnaturlige ting, og at mennesket er en del af naturen og kan studeres som sådan. En *realistisk ontologi* antager at verden eksisterer i sig selv, ikke blot som et produkt af menneskets forestillinger, begreber og teorier og konstruktioner. I modsætning hertil antager en idealistisk ontologi at verden består af "ideer". *Ontologiske opfattelser kan være reduktive eller åbne* (dvs antireduk-

tionistiske), hvilket f.eks. har konsekvenser for om man studerer menneskers adfærd i laboratorier eller i det virkelige liv. Klassisk empiricisme og rationalisme bygger på en reduktiv ontologi, mens f.eks. virksomhedsteori og økologisk psykologi er antireduktionistiske: de interesserer sig for den menneskelige verden som sådan, ikke blot for de stimulusmønstre, der rammer sanserne og bearbejdes i hjernen.

SPØRGSMÅL: KAN RESPONDENTEN UDDYBES I (OG FENOMENOGRAFIENS) ONTOLOGISKE UDGANGSPUNKTER? ER FENOMENOGRAFIEN NATURALISTISK/ REALISTISK/ REDUKTIONISTISK..?

Limbergs anti-dualisme får nogle ret vidtgående konsekvenser, når det side 81 siges:

Enligt fenomenografien mottar en människa således inte information. En individ som mottagare ("receiver" eller "recipient") är det normala och allmänt vedtagna uttrycket i informationsvetenskapen, inte minst i de texter som hävdar den kognitiva ståndpunkten. Terminologien avslöjar ontologiska skillnader.

(Limberg, 1998, side 81, fremhævnings i original)

Jeg føler mig selv ramt af kritikken af denne sprogbrug.² Principielt har Limberg helt ret: bruger og information er ikke to uafhængigt konstituerede størrelser. De er begge udviklingsprodukter i en verden, der hele tiden konstitueres. Specielt er dette en kritik af det synspunkt, hvor

Information ses som objekt, som supplement att fylla i en lucka i en individs kunskapsstruktur

(Limberg, 1998, side 79)

Denne kritik har jo også relevans for relationerne mellem agenterne (f.eks. forskere, bibliotekarer og gymnasieelever). Positivistisk videnskab opfatter dette som subjekt-objekt relationer, mens humanistiske videnskabsidealer taler om subjekt-subjekt relationer. Efter et humanistisk videnskabsteoretisk ideal vil man vel sige, at Limberg som forskersubjekt udforsker ikke gymnasieelevers informationssøgningsadfærd som objekt, men som subjekters aktiviteter. Der er tale om en subjekt-subjekt relation imellem forsker og elever, ligesom der er mellem lærer og elever og bibliotekar og elever.

Dette har også konsekvenser for anvendelsen af forskningsmetoderne (f.eks. interviewteknikken), hvilket jeg skal vende tilbage til.

Fenomenografiens ontologi uddybes med citatet:

We do not find out about an independently constituted reality, we participate in an ever ongoing constitution of the world. This is different from saying that each one of us constructs her own private world, which is for ever separate from the real world, from reality as such, beyond our reach

(Limberg, 1998, side 81; citatet stammer fra Marton, 1996. s. 176).

Limberg tager med dette citat afstand fra såvel en naiv realisme som fra en individualistisk/subjektivistisk konstruktivisme, hvilket jeg meget bifalder. Jeg savner imidlertid en behandling af den moderne debat mellem social konstruktivisme på den ene side og pragmatisk eller kritisk realisme på den anden.

Ovenstående citat giver mig desuden anledning til at rejse det jeg opfatter som den mest fundamentale kritik af såvel Limbergs disputats som den fenomenografiske tradition, hun bygger på (det sidste med forbehold for mit manglende kendskab). Citatet siger

we participate in an ever ongoing constitution of the world

JA! JA! JA!

Men denne historiske dimension, dette evolutionære perspektiv har jo overhovedet ikke fået konsekvenser. Hverken gymnasieeleverne, biblioteket, databaserne, dokumenterne, EU, den politiske kultur og de politiske kommunikationsformer, viden-skaben eller indholdet i dokumenterne ses som historiske udviklingsprodukter i en stadig – mere eller mindre sammenhængende – udvikling!

Her er det min opfattelse at fenomenografiens omhyggelige og åbne beskrivelse af menneskers opfattelse af givne problemer med fordel kunne suppleres med andre perspektiver, f.eks. virksomhedsteoriens kulturhistoriske perspektiv og social-konstruktivismens historiske optrævelse af vore begrebers indlejring i normsystemer. Af særlig relevans for BDI-forskning f.eks. analyser af vore klassifikations-systemers, vore dokumenters og vores opfattelse af brugerne som ”sociale konstruktioner”. Dette vil jeg vende tilbage til nedenfor.

HAR RESPONDENTEN KOMMENTARER TIL DETTE SYNSPUNKT?

Delkonklusion: Limberg inddrager ontologiske spørgsmål og tager med kritikken af dualismen et vigtigt skridt. Andre vigtige ontologiske problemer forbliver imidlertid ubehandlede og efter min vurdering begrænsende også for forskningsmetoden og de empiriske resultater.

ad b) kritikken af ”kognitivismen”

Limberg tilslutter sig en kritik af ”det kognitive synsättet i användarstudier”, i litteraturen f.eks. rejst af Winograd & Flores (1986), Bernd Frohmann, Romulo Enmark og undertegnede. Men hvad er kernen i dette synspunkt, og hvor går grænserne for det?

Det er vel bl.a. tænkning, begrebsdannelse, holdninger, beslutning og andre kognitive processer, der ligger bag gymnasieelevers informationssøgningsadfærd? Og når der nævnes alternative teorirammer (side 35) så indebærer disse vel også synspunkter på kognitive processer (f.eks. beslutningsadfærd?).

Jeg finder det vigtigt at skelne skarpt mellem kognitive processer og teorier om kognitive processer. "Kognitivism" er en blandt mange teorier om kognitive processer. Det virker for mig lidt som om Limberg sætter lighedstegn mellem kognition, kognitive processer, kognitive modeller, kognitivism og psykologi m.v. F.eks. opfatter psykologer indenfor "discourse analysis" (DA) sig også som anti-kognitiver, men skriver:

The general point, then, is that this anti-cognitivism is not a refusal to be concerned with people's mental life: thoughts, ideas, emotions. Quite the reverse; these things are at the centre of DA, which has been attempting to provide a novel theoretical and analytic approach which looks at how they are played out in action.

(Potter & Wetherell, 1995)

Efter min mening er kognitive processer ikke til at komme uden om. Informationsvidenskab beskæftiger sig med, hvordan mennesker informeres og søger information og med den rolle, som forskellige informationskilder og -systemer spiller for den proces det er at blive informeret. Det er faktisk min opfattelse, at *enhver* informationsfaglig teori bygger på nogle opfattelser af viden og kognition, men at disse forudsætninger ofte er implicite. Det er f.eks. ikke let at se relationen imellem kognition og f.eks. bibliometri, Ranganathans facet klassifikation, Saltons automatiske indeksering. I realiteten forudsætter sådanne teorier imidlertid bestemte egenskaber ved viden, ved sprog, ved begreber, og ved kognition i almindelighed (især med hensyn til de komplicerede spørgsmål om subjektivitet og objektivitet). Når informationsforskere interesserer sig for menneskers beslutninger, valg, begreber m.v. i informationssøgningssituationer, så indebærer dette en interesse for kognitive processer. Forskellige skoler og retninger ser vidt forskellige på sådanne processer. Adfærdspsykologi og kognitivism hører til i den empiristisk/rationalistiske lejr, fænomenologi og hermeneutik i en mere humanistisk lejr, social konstruktivism, virksomhedsteori og aktør-netværksteori i en mere samfunds-teoretisk lejr.

Fordi informationsvidenskaben har været domineret af "ingeniørtyper" og troen på teknologiske fix, har der ikke været tradition for filosofiske analyser, og dette er min forklaring på at disse grundlæggende spørgsmål er meget ubelyste i den informationsvidenskabelige litteratur. Det forekommer mig meget at være en meget væsentlig opgave at eksplicite de teoretiske forudsætninger og konsekvenser af de forskellige teorier og synspunkter. Jeg opfatter "cognitive science" som byggende på et teoretisk grundlag om kognition, der er beslægtet med tanken om kunstig intelligens "artificial intelligence" og med opfattelsen af de kognitive processer som hjernens software. Der findes mange varianter af kognitivismen, og mere eller mindre "hårde" eller "bløde" versioner. Den kognitivism, jeg især har været kritisk overfor består af *en isolering af det kognitive system fra sin sociale og kulturelle kontekst*: studiet af hjernens fysiologi eller af psyken som et system af computerprocesser. Lindsay & Norman (1972/1977) repræsenterer for mig et eksempel på en tekst, der har været anvendt i informationsvidenskaben fordi man fandt at dette værk repræsenterede det teoretiske grundlag for design af

informationssystemer. Det er først og fremmest det implicite syn på kognition i "kognitivismen", jeg problematiserer.

"The cognitive view" i informationsvidenskaben (f.eks. Ingwersen, 1992) repræsenterer i mine øjne en *eklektisk version*, der eksplicit er åben overfor hermeneutik og andre måder at se på kognition på (men som i al fald i 1990 havde tætte forbindelser til Lindsay & Norman's (1972/1977) udgangspunkt). Et internationalt gennembrud i kritikken af denne opfattelse kom efter min opfattelse under indflydelse af Winograd & Flores "Understanding computers and cognition" (1986), der repræsenterede et opgør mod "rationalisme" (læs positivisme) og en åbning imod hermeneutikken.³

Som jeg ser det, kan Limberg derfor ikke komme uden om at beskæftige sig med kognitive fænomener (eller i det mindste forhold, der implicerer bestemte antagelser om de kognitive processer) når hun interesserer sig for gymnasieelevers informationssøgning. Det hører til blandt disputatsens hovedfortjenester, at den har indset det problematiske i den dominerende kognitivism og har etableret forbindelse til en mere frugtbar teoretisk platform. Imidlertid er det spørgsmålet om skridtet er taget fuldt ud, eller om denne disputats selv kan siges at bære rester af synsvinkler, der er beslægtet med den kognitivism, den tager afstand fra?

Limberg har været inspireret af Kuhlthau's arbejder. Hun diskuterer, hvorvidt disse er kognitivistiske eller ej. Hun konkluderer, at Kuhlthau fokuserer på informationssøgningen som en generel proces, men at hun iøvrigt hverken eksplicit eller implicit kan siges at stå for den kognitivistiske linie. Dette er nok korrekt for så vidt som at Kuhlthau f.eks. ikke udfører (eller bygger på) laboratorieeksperimenter af hjernen som et informationsbearbejdende system (men dette er der jo meget i f.eks. den Belkinske/Ingwersenske eklektiske kognitivism, der heller ikke gør). Men i og med Kuhlthau betragter informationssøgning som en "generel proces" der negligerer indholdets funktion på bekostning af almene kognitive og emotionelle faser i individernes læreprocesser, så rammer den bredere kritik af mentalisme/psykologisme/idealisme/kognitivism... efter min opfattelse også hendes hidtidige arbejder (en ny kritik heraf repræsenterer Tuominen, 1997). Det er karakteristisk at Kuhlthau f.eks. IKKE undersøger om der er forskel på processen for studerende i naturvidenskab versus humaniora eller på anden måde forsøger at relatere subjektets emotioner og kognitioner til hverken indhold eller den sociale/kulturelle kontekst som informationssøgningen foregår i.

Limberg rehabiliterer Kuhlthau ved at hæfte sig brugernes *formulering af et fokus*. Denne fokusering afgør, hvordan søgeprocessen videre forløber, hvordan relevansopfattelsen ændres o.s.v. Dette er en venlig tolkning. Om den er for venlig må jo afhænge af, om Kuhlthau videreudvikler sin teori ud fra dette punkt. Men dette vigtige skridt tager Limberg jo heldigvis i denne afhandling. Så må vi håbe, at Kuhlthau og andre forskere også vil gå videre af dette (filosofisk-realistiske) perspektiv, der ser det kognitive (og det psykiske i alm.) som formet af realiteten og ikke omvendt.

Delkonklusion: Efter min opfattelse rejser Limberg en berettiget kritik af "kognitivism", men synes dog på baggrund af en forveksling af "kognition" med

”kognitivism” desværre samtidigt at kassere psykologiske og ”sociokognitive” teorier, der udfra et sociohistorisk og filosofisk-realistisk synspunkt netop fokuserer på indholdet. Er respondenterne enige i denne analyse?

Fenomenografi og psykologi

Limberg betoner mange steder, at hendes studie ikke er psykologisk og at fenomenografien, som hun bygger på heller ikke er det. Jeg forstår sådan set godt denne holdning, fordi psykologien ofte har ”psykologiseret” og *derfor* forekommet ufrugtbar. Jeg føler mig nu alligevel kaldet til mere principielt at forsvare psykologien.

Psykologien beskæftiger sig med subjektet og det subjektive, med menneskers subjektive forudsætninger og deres måde at handle, tænke og ræsonnere på (f.eks. i informationssøgningssituationer). Derfor ER såvel Limbergs afhandling som fenomenografien efter min opfattelse også psykologisk. Der refereres udsagn, der siger at det er ikke mentale processer som sådanne, der udforskes, men ”det är fenomen-i-världen-såsom-de-visar sig för mennesker som studeras” (p. 81).

Der findes imidlertid også en fænomenologisk psykologi, der har væsentlige ligheder med fenomenografien. Ference Marton er iøvrigt også ifgl. Social Science citeret i mange psykologiske tidsskrifter.⁴ Om man siger noget er psykologi, sociologi, pædagogik, eller informationsvidenskab er at anvende en disciplinbeskrivelse som etikette. Ofte er der som her tale om tværfaglige områder, hvor det i høj grad er en skønssag og et politisk valg, hvilke(n) label man vil anvende (og hvor man jo gerne kan anvende flere). Men det er vigtigt at skelne imellem genstandsfelter (den menneskelige psyke, den menneskelige bevidsthed, det menneskelige subjekt o.s.v.) og så forskellige teorier og discipliner, der har dette genstandsfelt som objekt. *Det, der efter min opfattelse kan ligge bag citaterne om at fenomenografien ikke er psykologisk, kan tolkes som en afstandtagen fra opfattelsen af psyken som en i sig selv indesluttet verden, der kan studeres uafhængigt af det indhold, som den er rettet imod.* Måske en forveksling af psykologisme/subjektiv idealisme med psykologi og i stedet for et forsøg på at være indholdsorienteret, hvilket implicerer en erkendelsesteoretisk realisme.

Det er efter min opfattelse korrekt, at psykologien ofte tenderer imod at være psykologistisk/idealistisk, d.v.s. fortolke ud fra forhold i individet, ikke ud fra hvordan genstanden/indholdet præger individet. Det vil sige, at *psykologien sjældent har bygget på en realistisk erkendelsesteori*. (F.eks. vil en traditionel psykologi forsøge at forklare, at når folk f.eks. er bange er det på grund af forhold i hjernen, forhold i barndommen, indre konflikter etc. En realistisk psykologi vil derimod sige: de er bange fordi de har en objektiv grund til at være bange: den vil studere det subjektive sammen med det objektive: indholdet). Min uenighed med Limberg går så på, at jeg kender til psykologiske teorier, der faktisk anlægger en sådan realistisk synsvinkel (f.eks. ”virksomhedsteori” og ”diskursiv psykologi”).

Limberg beskæftiger sig bl.a. med holdninger (til informationssøgning) og med gruppearbejdets betydning. Attitodeforskning er en af (social)psykologiens traditionelt meget vigtige områder, men den traditionelle psykologiske tilgang

forekommer mig ikke attraktiv. Det gør derimod f.eks. den som Potter & Wetherell (1995) repræsenterer med deres diskurs-analytiske tilgang. Det er en psykologi, der er tæt knyttet til sociologi, antropologi, lingvistik, filosofi m.v. og ikke som main-stream til fysiologi og biologi. En sådan psykologi er *social* og *realistisk*.

*SPØRGSMÅL: KAN RESPONDENTEN EFTER DENNE
UDREDNING GIVE EN BEGRUNDELSE FOR, AT HEN-
DES AFHANDLING IKKE KAN OPFATTES F.EKS. SOM
VÆRENDE "PÆDAGOGISK PSYKOLOGI"?*

Realisme versus idealisme

Når gymnasieelever læser om EU kan de kede sig eller være begejstrede og opslugte. De kan "overloades" med information, eller de kan modsat have svært ved at finde relevant information (eller de kan naturligvis være heldige og finde en passende mængde). De kan have meget store ambitioner om at kende al relevant information, eller de kan omvendt være tilfredse med et magert udbytte. De kan have ambitioner om at få et afklaret verdensbillede (incl. opfattelse af EU) eller de kan blot have ambitioner om at lave en opgave, der giver dem en god karakter.

- Emotioner (f.eks. begejstring, kedsomhed)
- Ambitioner (gode karakterer, afklaret verdensbillede)
- Passende mængde information versus "overload" eller knaphed
- "Nok information" ("satisfying")

m.v.

Kan alle siges at vedrøre eller udgøre psykiske forhold. Emotioner er således psykiske tilstande, ambitioner er psykiske træk, "overload" er måske ikke direkte psykisk, men bl.a. afhænger af den valgte søgestrategi og det valgte ambitionsniveau og individets holdning til indholdet og til arbejdsopgaven. Oplevelsen af hvornår der er fundet tilstrækkelig information er også noget psykisk (mens der objektivt kan eksisterer en ikke psykisk begrundelse, der ikke behøver svare til den subjektive).

Hvis vi betragter ovenstående som noget psykisk, så er spørgsmålet, hvor vi søger forklaringen. Her kritiserer jeg (Hjørland, 1997, p. 116-117) Kuhlthau's opfattelse.⁵ Jeg vil også bringe et citat fra Lindsay & Norman (1972)s beskrivelse af begejstring for det kognitive gennembrud i præsentationen af deres bog i forordet:

So here it is. We have learned in the teaching and writing of this material. It has forced us to crystallize our ideas and today we are even more excited about psychology than when we began. We wait with impatience the advances that will occur during the next few years.

(Lindsay & Norman (1972, p. vii; rewritten in the 1977 edition)

Min pointe er her, at i 1972 var forskere og studerende i kognitiv psykologi optimistiske og entusiastiske, men omskrivningen af forordet i 1977 tyder på, at disse følelser er i aftagen, og fra midten af 1990-tallet har dette område oplevet en "nedtur". D.v.s. studerendes og forskeres oplevelser, følelser o.s.v. når de studerer er i høj grad bestemt af indholdet, og dette er kollektivt og *historisk* betinget.

I modsætning til Kuhlthau's generelle model over følelser i forskningsprocessen er jeg langt mere tilbøjelig til at betragte emotionerne som et produkt af læsernes oplevelser af indholdet i litteraturen. Når f.eks. den kognitivistiske psykologi blomstrer, så er der knyttet forventning og glæde til studiet af den, mens usikkerhed og angst mere flourerer når fag/teorier kommer i krise. De enkelte individer kan opleve sig som medlemmer af et fag/en teori/et program i fremgang og af betydning, eller det modsatte, hvilket påvirker deres individuelle emotionelle og kognitive tilstand. Dette er en realistisk og kollektivistisk fortolkning, hvorimod Kuhlthau's tenderer imod idealisme og individualisme.

Jeg vil således meget gerne fastholde respondenterne på, at *indholdet er væsentligt*. Hvorvidt en elev oplever begejstring ved læsning af et dokument afhænger såvel af eleven som af dokumentet. Jo mere vægt vi lægger på elevens motivation, personlighed, forudsætninger og intelligens, desto mere søger vi forklaringen i noget individuelt/subjektivt. Jo mere vi søger forklaringen i dokumenternes indhold, desto mere realistiske er vores forklaring. Vi har således to poler: den "idealistiske" og den "realistiske". Limbergs betoning af indholdets betydning fortolker jeg som et forsøg på en realistisk forklaring, som et forsøg på at bygge på en realistisk erkendelsesteori.

Naturligvis skal vi søge forklaringen i samspillet mellem subjektive forhold i individerne og forhold i dokumenterne. Men min pointe er, at dette forudsætter efter min mening at vi også studerer nogle træk ved indholdet af dokumentmasserne, f.eks. udviklingen i den politiske kommunikation i Sverige. Bliver seriøs oplysning i stigende grad udvandet af tendenser til underholdning og overfladiskhed ("tivologisering")? Hvilke rolle spiller de kommercielle forhold i medierne? Hvis dette er tilfældet: hvordan skal gymnasiets undervisning (og bibliotek) forholde sig til dette? Skal man lære eleverne en form for kildekritisk analyse? Og hvordan takler eleverne så dette i undervisningen og i informationssøgningen?

Mit bud på en filosofisk-realistisk fortolkning af informationssøgningsadfærd indeholder således to elementer:

- 1) forudsætningen at indholdet bestemmer over bevidstheden/opfattelsen/ adfærden snarere end omvendt (d.v.s. den menneskelige virksomhed er genstandsrettet)
- 2) at indholdet studeres kollektivistisk snarere end individualistisk (d.v.s. socialt/kulturelt/historisk og ikke blot ud fra studiet af isolerede brugeres adfærd eller subjektive oplevelser).

Desværre er dette perspektiv næsten totalt fraværende i informationsvidenskaben, selvom jeg finder, at denne disputats ved at stå så fast på indholdets betydning er et meget vigtigt skridt i den rigtige retning.

HVORDAN STILLER LIMBERG SIG TIL DENNE REALISMEOPFATTELSE?

[For mig ser det ud som om Limberg kun tager det første af disse to skridt ud i realismen]

ad c) "Fenomenografi"

Jeg har ikke været bekendt med den pædagogiske retning "fenomenografi" før jeg læste om den i Limberg's afhandling (men har siden forsøgt at råde lidt bod herpå). Retningen er imidlertid beslægtet med *fænomenologi* (grundlagt af Edmund Husserl, 1859-1938), der er en hovedstrømning i det 20. århundredes filosofi og videnskab (se Bengtsson, 1991 for en fremragende oversigt over fænomenologiens udvikling i Sverige). Fænomenologi udmærker sig i mine øjne ved at være omhyggelig i sine iagttagelser og beskrivelser, forskeren lever sig ind i det fænomen, han studerer, og presser ikke fænomenet ind i færdige teorier. Udgangspunktet for den fænomenologiske beskrivelse er en naturlig, dagligdags indstilling, ikke en kunstig optrænet observationsteknik (som f.eks. prægede introspektionismen i psykofysikken). Et kernepunkt i den fænomenologiske filosofi er, at beskrivelsen af de foreliggende fænomener skal foretages adskilt fra en vurdering af spørgsmål om deres eksistens, årsag etc.

Fænomenologien har også været en retning i *psykologien*, hvor den især har haft en vigtig bastion i København (hovedværket er her Edgar Rubins verdensberømte doktordisputats "Synsoplevede figurer" fra 1915). Den har naturligvis været omdebatteret, men på væsentlige punkter anerkendt for sine kvaliteter også af sine teoretiske modstandere: Individets oplevelsesverden får lov at komme fuldt og helt til udtryk. Kritikken har bl.a. gået på at beskrivelsen af individers oplevelser nogle gange er forvekslet med virkeligheden (d.v.s. filosofisk idealisme) og at den er for beskrivende og teoriløs. For mig at se tegner der sig et billede af, at fænomenologiske undersøgelser har en høj grad af lødighed og har en lang holdbarhed. Når forskellige teorier skifter, forældes mange empiriske data, men de fænomenologiske bliver ofte stående fordi observationerne ikke er for dikteret af forsøgslederens fordomme. *Inden for informationsvidenskaben* har den mest indflydelsesrige kritik af kunstig intelligens været rejst af brødrene Dreyfus på grundlag af fænomenologiske undersøgelser. Fænomenologien har haft meget stor betydning for strømninger såsom eksistentialisme og humanisme i det 20. århundrede.

"Fenomenografi" er et forholdsvis etableret paradigme, der er knyttet til *pædagogikken*. Af denne retnings fortalere er alene *Ference Marton* citeret 581 gange i Social Scisearch pr. 4. februar 1998. Der har også været en debat om fenomenografi i *Higher Education*. Webb (1997a) kritiserede, Ekeblad (1997) og Entwistle (1997) tilbageviste kritikken, men Webb (1997b) fastholdt den i et gensvar. Jeg vil kort referere kernen i denne kritik:

Phenomenography appears to have no particular view of humanity and the

social consequences of education... Phenomenography, and its relationship to the learner, appear to claim neutrality in terms of such value positions.
(Webb, 1997a, 198)

Phenomenography differs from phenomenology in that it considers only the "second order" or conceptual thoughts of people. Phenomenography attempts to aggregate "modes of experience... forms of thought" (Marton, 1981, p.181) into a limited number of categories. Phenomenographers do not claim to study "what is there" in the world (reality) but they do claim to study "what is there" in people's conception of the world. This retains, at the second level, the essentially Husserlian view of the pristine nature of perception and the ability of the researcher to "bracket" his or her own socially and historically "contaminated" conceptual apparatus.

Jaques Derrida (1973) has mounted a critique of Husserl which claims that perception is always already representation and that it is impossible to have "a primordial intuition" separate from language or other cultural systems. This raises the problem for phenomenography of how it takes into account the historical and social construction of thought. It is difficult to defend the idea that observations can "simply" be reported or that categories are "simply there" in some way outside of the historical and social experience of the reporter. Post-modernity converge with writers from the philosophy of science on this point in disclaiming the possibility of pristine perception. Even Karl Popper, for example, called into question the supposedly value neutral observations of value neutral observers, preferring instead an account of the most basic observational statements as "theory impregnated".

...observation is a process in which we play an intensely active part. We do not "have" an observation...but we "make" an observation...An observation is always preceded by...something theoretical.

Popper (1972) p. 342.

Popper considers all people, scientists included, to be living at the centre of a "horizon of expectations" which: "confers meaning or significance on our experiences, actions and observations" (Popper 1972, p. 345). Hermeneutics similarly recognises the historicity of understanding and the importance of "prejudice".

We are already understanding and interpreting in light of our anticipatory judgments and prejudices, which are themselves changing in the course of history.

Bernstein (1983) p. 139

...It seems likely then that phenomenographic research will tend to report the history of a particular discipline as it is understood by the researchers and as they reconstruct it through the people they interview. Phenomenographic explanation is prone to reproduction of the discourse it studies.

And this is exactly what happens...

(Webb, 1997a, 199-201)

Phenomenography tends to regard learners as bodies for the storage of concepts. There is no gender, social, historical, cultural or human understanding of the

people who constitute those walking bodies of concepts. Any learning theory which regards the concepts simply as the concepts, quite apart from the cultural experience of the learner, is, to say the least, somewhat limited
(Webb, 1997b, 227)

Webb indrager også Foucaults analyser af magt og diskurs i sin kritik af fenomenografien:

The point is that in seeking an explanation for the prescriptions of educational and staff development, we can never avoid the nature of their discourse/practice production. For example, the truth concerning what comprises "good teaching" or "good learning" can never be asserted separately from a discourse/practice. Knowledge is not disinterested, and so when we listen to the theory and practice espoused by educational researchers and developers, we might reflect on the question: "you say this serves my interests, but does it not, moreso, serve your own?"

... But following the kind of argument constructed by Michel Foucault (1972), the truth we receive about teaching or learning is the product of spatially and historically situated discourse. The truth of the discourse is the truth of the power relationships of the discourse. We cannot escape this. We cannot, for example, "reflect" on our teaching to produce some "essential" truth about teaching, or an "authentic" reflective practice. The very words themselves come from the discourse and what they come to mean in action is part of the discourse/practice. Power even moulds what we want to be: power shapes desire. Power as it is manifest in a discourse helps make the people of the discourse. The only way forward is thus for people to be aware of the power relations of the discourse and to attempt to gain some control of discursive/practice, rather than accepting and following the views of those most rewarded by particular power relationships. In this regard, the commercialisation of the discourse is interesting too...

...

But the power of control does not end with the powerful of the discourse. Foucault's thesis is that with the end of monoarchival power and overt discipline, there has been a shift to self-regulation and discipline (Foucault, 1979)"

(Webb, 1997a, 209-210)

SPØRGSMÅL: HVORDAN SER RESPONDENTEN PÅ WEBBS KRITIK AF FENOMENOGRAFIEN, SOM DEN HER ER CITERET? ER KRITIKKEN FEJLPLACERET? HVIS IKKE, ER DER DA EN UOVERVINDELIG MODSÆTNING IMELLEM FENOMENOGRAFIENS OPFATTELSE OG DEN KRITIK, SOM WEBB HAR REJST IMOD DEN?

Limberg karakteriserer også den fenomenografiske [/fænomenologiske] tradition ved at fastslå, at den "söker inte förklaringar genom att fokusera på faktorer utanför den studerade processen eller fenomenet. Orsaker till varför uppfattningar finns

eller hur de uppstått söks inte...Målet er *förståelse* av uppfattningar..." (Limberg, 1998, p. 231-232). Förståelse versus förklaring er en velkendt videnskabsteoretisk distinktion, der går tilbage til Wilhelm Windelband (1848-1915) og som Limberg her synes at overtage. Men hvordan passer dette med Limbergs eget forsøg på at forklare informationssøgningsadfærd (side 102: "Steg två i analysen har försökt att på en djupare nivå komma underfund med varför eleverna sökte information så som de sade de gjorde, varför de valde det material och de bibliotek de gjorde..." (min fremhævning).

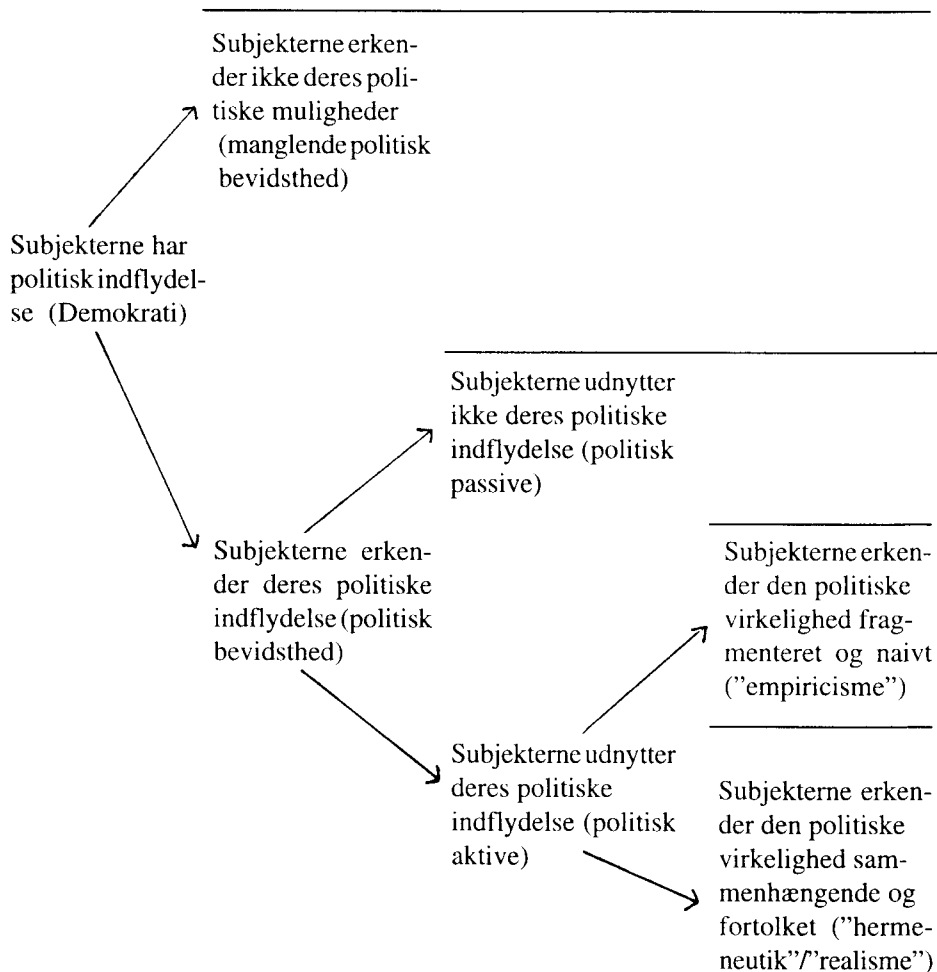
SPØRGSMÅL: UDDYB VENLIGST DIN EGEN OG FENOMENOGRAFIENS OPFATTELSE AF DISTINKTIONEN FORSTÅELSE/FORKLARING. HVAD SØGER DEN FENOMENOGRAFISKE ANALYSE? HVIS DEN IKKE SØGER FORKLARING (ELLER EN BESTEMT TYPE AF FORKLARING), HVAD ER DA BEGRUNDELSEN HERFOR?

Skitse til en kulturhistorisk forståelse

Som kontrast til fenomenografiens ahistoriske tilgang, vil jeg forsøge at skitsere, hvordan en kulturhistorisk tilgang til studiet af gymnasieelevers informationssøgningsadfærd kunne se ud.

Fig. 2 Nogle psyko-kulturelle baggrundsfaktorer
for informationssøgning om EU

Subjekterne har
ikke politisk ind-
flydelse
(Diktatur)

Med ovenstående figur ønsker jeg at demonstrere, at når gymnasieelever søger information om konsekvenser af svensk medlemskab i EU, så kommer de ikke til til denne indlæringssituation med en "tabula rasa" (som empiricismen antager), men med "noget i bagagen" (som såvel rationalismen som historisk orienterede erkendelsesteorier antager). De er borgere i et samfund, hvor der er en bestemt styreform, de har givne personlighedstræk, de er – bevidst eller ubevidst – blevet opdraget til politisk deltagelse eller til passivitet/apati. De er blevet påvirket af

forældre, omgangskreds, massemedier, skole o.s.v. Med i denne baggage hører også kendskab og holdninger/fordomme til politikere, politiske bevægelser og partier, nationale og internationale organisationer, massemedier, forskere, biblioteker, informationsteknologi o.s.v. Med til deres personlighedstræk hører en større eller mindre grad af *autoritetstro* overfor myndigheder, eksperter, informationskilder o.s.v.

Nu påbegynder de deres opgave og informationssøgning. Nogen af dem tager måske opgaven meget alvorligt, andre måske knap så alvorligt: Hvor mange kræfter skal man investere i noget, som jo til syvende og sidst kun er en opgave til læreren, hvis man samtidig har mange andre aktiviteter, der konkurrerer om tid, kræfter og interesse (svaret afhænger nok til dels af, hvor man står på skalaen fra de politisk aktive til de politisk passive). Det forhold at opgaven blev stillet seks måneder før Sveriges afstemning om medlemskab af EU har dog sikkert styrket motivationen betydeligt, og dette forhold er da også nævnt i afhandlingen.

De studerendes informationssøgning indebærer naturligvis en lang række problemer af vidt forskellig art, bl.a. deres sprogfærdighed, deres "biblioteks kundskab", og deres "IT-kundskab". Overordentligt mange informationssøgnings problemer er naturligvis situationsbundne og sådanne situationsspecifikke færdigheder kan ikke overføres eller generaliseres til andre situationer. Det drejer sig f.eks. om kendskabet til *konkrete dokumenter/titler*, forfattere, databaser og systemer. Det interessante for os er imidlertid hvad man mere generelt kan lære om informations-søgning (og hermed videregives i formaliseret undervisning).

Er en generel teori om informationssøgning overhovedet mulig? Hvad er i givet fald kernen i en sådan generel teori om informationssøgning? Nogle vil mene, at der findes *universelle strukturer og principper* i kognition, i begreber, i sprog, i dokumenter/dokumenttyper, i informationssystemer. F.eks. at enumerative klassifikationssystemer, citationsindexer og søgemaskiner på Internettet udgør tre forskellige former for vidensorganisation, der tillader forskellige søgestrategier. Men jeg er enig med Limberg og fenomenografien i at viden altid er viden om noget, og at det er meget problematisk at søge en generel model for informationssøgning, der bortser fra indholdet: at den relative værdi af f.eks. citationssøgning, enumerativ klassifikation og diverse søgealgoritmer afhænger af det vidensindhold, der søges i. Men hvis dette er sandt, må vi så ikke for stedse opgive muligheden af en generel teori om informationssøgning? Smuldrer den ikke bort mellem vore fingre?

Min opfattelse er, at nok findes der ikke universelle, indholdsuaafhængige vidensstrukturer, men der findes mere eller mindre generelle (historisk udviklede) begreber og teorier om viden. Dette er dybest set ontologiske og epistemologiske teorier. Sådanne teorier *implicerer* forskellige syn på hvad viden er, hvordan viden er organiseret og hvordan viden erhverves. Disse teorier udgør derfor informations-søgningens fundamentalt grundlæggende teorier. Her er mit bedste bud den pragmatiske vidensopfattelse, hvor det centrale er, at viden altid skal ses i forhold til genstandsmæssig handling/aktivitet, og at subjekt-objektforholdet (og subjekt-subjekt-forholdet) skal ses som *et historisk udviklingsprodukt* (som vist i fig. 2). En sådan opfattelse giver Limberg ikke eksplicit udtryk for, men der er forhold i afhandlingen, der kan tages til indtægt for dette synspunkt.

Når Louise Limberg søger viden om gymnasieelevers informationssøgning, så er hendes informationssøgningsstrategi som forsker styret af erkendelsesteoretiske forhåndsantagelser af mere eller mindre eksplicit art.⁶ Når gymnasieeleverne søger information om EU, så er deres informationssøgningsadfærd ligeledes styret af erkendelsesteoretiske forhåndsantagelser af mere eller mindre implicit art. Gymnasieeleverne kan f.eks. have forhåndsforventning om, at den information de får via biblioteket er neutral, sand eller autoritativ, udtømmende, eksplicit o.s.v., at blot de fundne dokumenter rammer vidensområdet ("topicality"), så er dette tilstrækkeligt. Elevernes "videnskabsteoretiske holdninger" kan være mere eller mindre spontane og ubevidste, men vil være påvirket af en lang række kontekstuelle forhold, ikke blot deres egne litterære erfaringer. F.eks. vil de fleste mennesker nok spontant mene, at det de får at vide er sandt og relevant. En kildekritisk sans udvikles først med erfaringer med upålidelige kilder. "Kildekritik" er en humanistisk metode, der er udviklet historisk, og som de studerende kan have større eller mindre kendskab til eller intuitiv forståelse for: det er centralt, hvorvidt de studerendes miljø har fremmet en kildekritisk forståelse.

For mig at se hænger mulighedsbetingelserne for en almen teori om informationssøgning derfor sammen med mulighederne for at kunne sige noget generaliserbart om bruges holdninger til viden og til informationskilder. Videnskabsteorier som empiricisme, rationalisme, hermeneutik, Kuhns paradigmatheori o.s.v. udgør nogle forholdsvis gennemanalyserede og historisk afprøvede kollektive teorier i videnskaben. Vi kan sige noget om fordele og ulemper ved hver af disse teorier, og nå frem til visse preskriptive principper (i al fald udelukke visse uhensigtsmæssige strategier, der videnskabshistorisk har vist sig ufrugtbare). Den enkelte informationssøgers viden og holdninger kan opfattes som forholdsvis ubevidste og uafklarede erkendelsesteorier. Dette udgør et *sociokognitivt eller kulturhistorisk syn* på brugernes informationssøgningsadfærd og indebærer samtidig et kulturhistorisk syn på subjekt-objektforholdet: Disse forhold konstitueres i en bestandig evolutionsproces, der omfatter såvel naturhistoriske som kulturhistoriske og individualhistoriske udviklingslinier.

Konklusion: Afhandlingens inspiration fra "fenomenografi" udgør et særdeles frugtbart og velvalgt teoretisk afsæt, der lover godt dels for en brobygning til pædagogikken, dels for en svensk informationsvidenskabelig profil, der går uden om et væsentligt blindspor i den internationale forskning på området. Dog trænger "fenomenografi" efter min vurdering til en nærmere videnskabsteoretisk analyse og sammenligning med andre retninger (f.eks. socialkonstruktivisme og virksomhedsteori), hvorfra den velnok kan få tilført nye perspektiver.

SPØRGSMÅL: HVORDAN SER LIMBERG PÅ MULIGHEDERNE AF AT KOMBINERE FENOMENOGRAFISKE OG KULTURHISTORISKE SYNSVINKLER. ER EN GENSIDIG BERIGELSE MULIG, ELLER ER DETTE UDTRYK FOR EN EKLEKTICISME, DER MODVIRKER CENTRALE ELEMENTER I DEN FENOMENOGRAFISKE METODE?

ad d) Modeller af søgning er ej uafhængige af indholdet

Limberg gør det til en af sine hovedteser, at informationssøgningsprocesser bl.a. afhænger af indholdet af det søgte. Hun skriver (kap. 9 s 15): ”dessa forskningsresultat motsäger uppfattningen att informationssökning skulle vara *en* generell process, som sker oberoende av innehållet i informationen”. Denne opfattelse er nært knyttet til hendes teoretiske udgangspunkt i fenomenografi, hvilket bl.a. fremhæves af Becher (1994), der skriver om tværfaglige forskelle indenfor pædagogik og karakteriserer forskningen:

However, the specificity of their findings is not always acknowledged, and this encourages other researchers to draw wider conclusions from their work than the evidence should allow. An effective way to avoid this difficulty is to extend the research base to cover more than one discipline, so that useful contrasts can be drawn. Ference Marton and his associates provide an excellent model for this approach, investigating student learning in settings as different as economics and engineering.

(Becher, 1994, p. 159)

For mig er det imidlertid for det første et spørgsmål, om denne tese er en præmis eller konklusion for afhandlingen. Side 86 står:

Enligt fenomenografiskt synsätt kan inlärningsprocessen inte studeras utan att uppmärksamma innehållet, dvs vad eleverna lär sig

(Limberg, 1998, s 86)

Side 257 står som een af disputatsens tre hovedkonklusioner:

The conclusion that information seeking is not independent of the content of information/.../contradicts the established view of information seeking as a general process regardless of content.

(Limberg, 1998, s 257)

Måske er dette en ondskabslad læsning, men tilsyneladende vælger Limberg nogle præmisser (eller et synspunkt), der så *implicerer* en bestemt konklusion fremfor at lade det være op til den empiriske undersøgelse at *vise* denne konklusion? (Det ligner en cirkelslutning. Heldigvis bliver cirkelslutninger i moderne epistemologi (og i hermeneutik) ikke betragtet som fatale som de blev det under positivismen).

**SPØRGSMÅL: ER LIMBERGS OPFATTELSE AF IND-
HOLDETS BETYDNING EN PRÆMIS ELLER EN KONKLU-
SION ELLER BEGGE DELE?**

For det andet synes jeg – tesens vigtighed taget i betragtning – at respondenter burde have diskuteret hvordan man indenfor ”information retrieval” (IR) (og kunstig intelligens, AI) diskuterer betydningen af hhv *domænegenerelle* og *domænespecifikke faktorer for informationssøgningen*. Shute & Smith (1993) påpeger således, at også intermediære, der ikke har domæneviden, har behov for at trække hårdt på den smule domæneviden, de måtte have opsnappet tilfældigt *for at kunne anvende de*

domæne-uafhængige søgetaktikker. Tilsvarende belyser Sutton (1994, 187) at en undersøgelse af juridiske informationssystemer som LEXIS og WESTLAW forudsætter et domænespecifikt relevansbegreb.⁷ Borgman, Hirsh & Hiller (1996) beskriver som: "searching information retrieval systems is a highly *interactive, iterative process* that cannot be understood simply by comparing the output of a search session (the , 'search product') to a query stated in advance".

Ovenstående citater viser, at indholdet trods alt ikke er en helt negligeret faktor i forskning om informationssøgning. Sådanne referencer burde derfor være indarbejdet i afhandlingens teorigrundlag.

Tesen om indholdets betydning er jo yderst vigtig. Bibliotekarere og informationsspecialister lærer om f.eks.:

- boolsk søgning
- ldokumenttyper
- feltafgrænsning
- citationssøgning
- referencearbejde
- søgemaskiner på internettet
- materialevalgskilder
- o.s.v. o.s.v.

Men når det hele skal anvendes i praksis (eller indlæres som en rutine) så forudsættes at der kan tages hensyn til domænespecifikke forhold. Dette implicerer at den informationsfaglige kerneviden ikke eksisterer i en "ren", indholdstom form. Som Limberg siger så mange steder: informationssøgning er ikke een generel proces, der kan studeres under bortseen fra indholdet.

SPØRGSMÅL: HVIS INFORMATIONSSØGNING (ELLER INDLÆRING) IKKE KAN STUDERES SOM EN GENEREL PROCES UNDER BORTSEEN FRA INDHOLDET, HVORDAN KAN BIBLIOTEKS- OG INFORMATIONSVIDENSKAB (ELLER PÆDAGOGIK) DA VÆRE ET FAG, DER KAN UDVIKLE OG FORMIDLE EN GENERALISERET VIDEN OM INFORMATIONSSØGNING (UNDERVISNING)?

Dette udgør vort (og tilsvarende) fags kerneproblem. Der er efter min opfattelse to ekstreme svar, mellem hvilken informationsvidenskaben må søge sin identitet:

- en informationsvidenskab (og pædagogik m.v.) som alligevel bortser fra indholdet, og som derfor er meget steril, formalistisk og problematisk.
- informationsvidenskab har ingen berettigelse, at alt hvad vi behøver er emnespecialister (f.eks. eksperter indenfor kemi, musik, kultur...) kombineret med IT.

Dette viser, at problemet med domænespecifikke søgekriterier vedrører faggrænser, hvilket er med til at gøre spørgsmålet ideologisk betænt.⁸ Men der findes heldigvis andet end disse ekstremer, hvad f.eks. fenomenografien har vist i pædagogikken, og jeg selv f.eks. udfra en sociologisk-videnskabsteoretisk tilgang arbejder med i informationsvidenskab. Også denne afhandling er med til at konstituere det tredje alternativ.

ad e) antagelsen om det værdifulde i at studere variationer

Enhver forskningsgenstand/ethvert område udviser såvel almene træk (mønstre, love) som variation. Forskningens opgave er vel at påvise almene mønstre og kunne forklare såvel det almene som variationer? Forskellige teorier om et genstandsfelt (f.eks. informationssøgning) vil se forskelligt på forholdet mellem variationen og det almene.

*SPØRGSMÅL: LIMBERG PÅVISER OGSÅ I DENNE DIS-
PUTATSGENERELLE SAMMENHÆNGE MELLEM F.EKS.
OPFATTELSE AF EMNET OG OPFATTELSE AF INFOR-
MATIONSSØGNINGEN. ER DETTE IKKE UDTRYK FOR,
AT GENERELLE SAMMENHÆNGE ALLIGEVEL ER HO-
VEDMÅLET OG IKKE VARIATIONERNE?*

Antagelsen om det værdifulde i at studere variationer snarere end generelle modeller er et Limbergs teoretiske udgangspunkter fra fenomenografien. Denne antagelse er imidlertid ikke specifik for fenomenografien, men kan bekræftes af mange uafhængige teoretikere fra andre retninger. F.eks. kaldte grundlæggeren af testpsykologien, Alfred Binet, sig for individualpsykolog, fordi han havde observeret, at børn anvender mange forskellige strategier til at komme frem til det samme testresultat. Tilsvarende skriver Potter & Wetherell inden for forskning i "discourse analysis" også om variabilitet og siger bl.a.:

One of the most important analytic lessons in doing DA [discourse analysis] is to be attentive to variability ... Patterns of variation and consistency in a range of features of accounts help the analyst map out the pattern of interpretative repertoires that the participants are drawing on.

...

Confusion as this is to an attitude theorist, it is precisely what is predicted from a discourse approach. We do not expect individuals to be consistent in their discourse – indeed, it would be very surprising if they were. We expect variation of this kind as people perform different actions with their talk.

(Potter & Wetherell, 1995, 87-88)

Synet på variabilitet hænger således sammen med det teoretiske syn, der anlægges på f.eks. diskurs eller informationssøgning. Efter nogle teoretiske udgangspunkter vil man forvente mere variation end udfra andre, og der vil være *kvalitative forskelle* på den variation, der iagttages.

Limberg's variation må jo siges at være stærkt begrænset. Hun studerer gymnasie-elever, der alle arbejder med een type opgave (om EU). Hun kan således ikke studere variationer imellem f.eks. naturvidenskab og humaniora eller mellem mennesker med forskellig uddannelsesbaggrund o.s.v. Efter min opfattelse svarer dette til den fænomenologiske tradition på godt og ondt. Den studerer IKKE variation på samme måde som differentialpsykologien (der er ret udpræget positivistisk), men søger at finde almene principper udfra variation i færre personers oplevelser (som beskrives så rigt og "følgagtigt" som muligt). Det kan føre til en frugtbar beskrivelse af vigtige kategorier, men kan efter min personlige opfattelse med fordel suppleres med tilgange, der har en mere teoretisk indfaldsvinkel.

SPØRGSMÅL: ER LIMBERGS (OG FENOMENOGRAFIENS) OPFATTELSE AF VARIATIONEN

A) ET DOGMATISK UDGANGSPUNKT?

ELLER

B) HÆNGER DET SAMMEN MED DEN FENOMENOGRAFISKE TEORI (SOM BEGRUNDET PRÆMIS)?

ELLER

C) ER DEN SELV ET RESULTAT AF DEN EMPIRISKE FORSKNING (EN KONKLUSION)?

ad II. Empirisk undersøgelse

Metodeproblemer

Den humanistiske forskningstradition – hvortil jeg også regner fænomenologien og fenomenografien – betoner, at der mellem f.eks. lærer-elev og forsker-udforsket er tale om en subjekt-subjekt relation, ikke om en subjekt-objekt-relation som i den positivistiske tradition. Dette har også store konsekvenser for anvendelsen af forskningsmetoderne, f.eks. interviewteknikken, og databehandlingen.

Interviewmetoden

Indenfor forskningen beskriver (Potter & Wetherell, 1995, s. 84-86) på hvad måde deres – diskurs-analytiske – interviewmetode adskiller sig fra "the orthodox requirement of an interview" (læs: den positivistiske traditions metodeideal).

The orthodox requirement of an interview is that it produces clear and consistent responses that can allow the researcher to make inferences about underlying beliefs or previous actions. Ideally its status as a piece of social interaction should be minimal, and having asked clear and unambiguous questions in the correct manner the interviewer's contribution should be of no further interest.

...

...

In contrast, interviews in DA [discourse analysis] are treated as a piece of social interaction in their own right. The interviewer is contribution just as much as the interviewee, and often the interviewer's talk is just as interesting as that of the interviewee. Both are constructing versions which draw on a varied range of interpretative resources; both can be analytic topics of interest. Viewed in this way, the orthodox idea that interviewers should be as neutral and uninvolved as possible becomes highly problematic. Indeed, it might be more analytically revealing for the interviewer to express views or even argue with the interviewee.

(Potter & Wetherell, 1995, p. 85-86).

De to positioner's synspunkter kan opsummeres således: Efter *en positivistisk grundindstilling* ses forsker og forsøgspersoner som subjekt og objekt. Objektet skal udforskes mest muligt neutralt, og forskersubjektets indflydelse skal derfor elimineres mest muligt, så objektet fremtræder i "ren" form. Efter *hermeneutiske metodeidealer* ses såvel forsker som udforskede derimod som subjekter, og forskersubjektets viden, holdninger og antagelser er ikke støj, der skal elimineres, men forudsætninger, der skal ekspliciteres mest muligt, og selve den sociale interaktion, som interview-situationen udgør skal derfor lægge begge parter holdninger og viden klart frem.

SPØRGSMÅL: I LYSET AF OVENSTÅENDE CITAT VIL JEG BEDE RESPONDENTEN REDEGØRE FOR SIT SYN PÅ INTERVIEWPROCESSEN, HERUNDER FORHOLDET IMELLEM INTERVIEWER OG INTERVIEWEDE.

ER DE METODEIDEALER, DER BESKRIVES F.EKS. I AFSNITTENE OM RELIABILITET OG VALIDITET MERE ET UDTRYK FOR POSITIVISTISKE METODEIDEALER END FOR HERMENEUTISKE?

Databehandlingen

registrering, transkription, kodning

Transkription af interviewbånd er en særdeles arbejdskrævende og følsom proces:

The point is that it may take a more comprehensive transcript to fully bring out features such as delay, audible aspirations (outbreaths)(hhh) and hesitations, which play an important role for participants as they make sense of an interaction. The virtue of a good transcript is it may reveal, for example, that what looks like a straightforward personal assessment by the interviewee is actually elicited by an (implicit) assessment made by the interviewer. There is a real tension here, because transcription is undoubtedly very time-consuming.

(Potter & Wetherell, 1995, p. 86)

Tilsvarende med den efterfølgende kodning af interviewene i svarkategorier:

This was also a cyclical process. As our understanding of a particular theme developed, we would find it necessary to go back to the original materials and search through them again for instances that we could only now see as relevant.

(Potter & Wetherell, 1995, p. 87)

I Limbergs afhandling har vi interview-skemaerne i bilag 1-8. I teksten har vi de rubricerede svar – ofte med navngivne citater [anonymitet?] – der senere aggregeres (jfr. side 158) og opsamles i oversigter, som f.eks. side 198.

Side 106 skriver Limberg:

Detta mitt val ställer stora krav på det som Sandberg kallar "interpretative awareness" hos forskaren. Läsaren måste slippas in på vägen från empiriskt grundmaterial till färdigt resultat. Olika steg i analys och tolkningsprodukt skall redovisas genom ett reflexivt skrivande. Tolkningsproceduren i en fenomenografisk analys är en hermeneutisk process.

Men spørgsmålet for mig er, om man i afhandlingen altid kan aflæse den fortolkningsproces, der fører fra interviewene til svarkategorierne? Når der eksempelvis skrives:

Fyra av de fem elever som uppfattade informationssökning och informations-användning som att söka fakta nådde ett inlärningsresultat där de inte kunde analysera och bedöma eventuella konsekvenser av EU-medlemskap....

(Limberg, 1998, s 199)

Så ligger der meget fortolkning bag dette, som jeg godt ville se nærmere på. Det konstateres, at eleverne vil søge fakta, og dette evalueres af Limberg negativt i sig selv. Det at være faktacentreret er imidlertid et metodeideal for positivistisk indstillede personer. Selvom Limberg og jeg og dominerende videnskabsteoretikere idag kan være enige om begrænsningerne i dette metodeideal, så finder jeg det alligevel problematisk med den meget negative evaluering, for *ingen* sidder inde med opskriften på *den* videnskabelige metode. *Det at være faktacentreret kan vel også nogle gange være en dyd?* Og så er det, jeg gerne ville gå Limbergs fortolkninger efter, men desværre ikke får mulighed for det (Det kunne f.eks. tænkes, at nogle faktacentrerede elever indtager denne holdning fordi de gerne vil til sagens kerne og er skeptiske overfor information, de opfatter som propaganda).

Naturligvis er bl.a. de udførlige citater fra interviewene ét godt middel til at muliggøre at læseren kan følge fortolkningen, og i de fleste tilfælde føler jeg mig tryk. Nogle gange savner jeg dog muligheden for bedre at kunne følge vejen fra de fikserede svar til deres kategorisering. Efter min opfattelse burde de transkriberede interview udgøre en del af disputatsens bilagsmateriale (f.eks. i form af diskette/CD-rom/internet-medie).

Desuden savner jeg i nogle tilfælde flere og mere konkrete data om *informationssøgningsprocessen*. Det ville have været rimeligt, om de studerendes litteraturlister (det konkrete produkt af litteratursøgningen) havde været bragt som bilag og var blevet fortolket, ligesom en langt mere konkret analyse af hvilke kilder, der blev benyttet,⁹ hvilke søgeord, hvordan synet på emnet forandrede sig i processen, hvor-

dan synet på kilderne forandrede sig i processen etc. Der er også udviklet forskningsmetoder idag, hvor man f.eks. logger alle interaktioner på en computer til en fil, der så kan analyseres (benyttet f.eks. i Borgman, Hirsh & Hiller, 1996).

Disse mangler vedrører især spørgsmålet om informationssøgning som en interaktiv, iterativ proces. Det nævnes (f.eks. s. 205) at de studerende søgte og anvendte information for at formulere forskningsspørgsmål. Den information, de fik fat på influerede på den måde, hvorpå de formulerede deres spørgsmål, hvilket igen influerede på hvordan de foretog søgningen og anvendte informationen. Hvor er det konkrete datagrundlag for dette resultat?¹⁰ Videnskabsteoretisk svarer dette nærmest til hermeneutikkens begreb om "forforståelse" og "den hermeneutiske cirkel" (hvis syn givet er underrepræsenteret i informationsvidenskaben). Men det er altså ikke et nyt synspunkt, og også bibliometriske undersøgelser har bidraget væsentligt til at forstå dette samspil mellem forhåndsantagelser/forhåndsviden og valg af informationskilder. Men jeg synes som sagt ikke, jeg kan finde konkrete eksempler i disputatsens datagrundlag. Databasesøgning er en vanskelig kunst. Her finder jeg disputatsens belysning mangelfuld. Det belyser den ikke, og efterlader måske endda det modsatte indtryk.

Vedrørende andre emner (oplevelse af relevans, overload, bias, gruppearbejds betydning etc) finder jeg at disputatsens lange citater og grundige behandling giver en værdifuld belysning af nogle meget centrale problemer. Her fornemmer man inspirationen fra den fænomenologiske tradition, og resultaterne ser jeg som en værdifuld berigelse af vor viden. Den fremsatte metodekritik kan således hænge sammen med, at Limberg skriver sig ind i det område, der hedder brugerundersøgelser, men ikke i området "information retrieval".

SPØRGSMÅL: VIL RESPONDENTEN VENLIGST REDEGØRE FOR DE PÅPEGEDE MANGLER I FORHOLD TIL DE KRAV, DEN SELV FREMSÆTTER (JFR. OVENSTÅENDE CITAT "LÄSAREN MÅSTE SLIPPAS INPÅ VÄGEN FRÅN EMPIRISKT GRUNDMATERIAL TILL FÄRDIGT RESULTAT. OLIKA STEG I ANALYS OCH TOLKNINGSPRODUKT SKALL REDOVISAS GENOM ETT REFLEXIVT SKRIVANDE").

Forskningsresultater

Konteksten

Vi får en udmærket beskrivelse af konteksten, de studerende, undervisningskonteksten, bibliotekskonteksten m.v. Man får indtryk af et meget velrustet bibliotek, der har omfattende samlinger, gode edb-søgningsmuligheder, gode interurbanlånemuligheder, og ikek mindst en bibliotekar, som har været på specialkursus i relation til det pågældende fordybelsesarbejde.

Jeg savner imidlertid i forskningsresultaterne *en efterfølgende analyse* af biblioteksfaciliteterne ud fra de problemer, de studerende oplevede. Var der forhold,

som oplevedes som overflødige. Var der kilder, som viste sig meget væsentlige, men som først blev opdaget sent, fordi de i biblioteket, i databaserne, eller ud fra den valgte søgestrategi *var relativt svære at identificere*? Det forhold, at eleverne især oplevede bibliotekarens rolle ved fremskaffelsen af materiale, er måske betænkelig i lyset af den elektroniske udvikling? Kunne undersøgelsen ikke i højere grad have peget på nogle *udviklingspotentialer i rollen som bibliotekar/informationsformidler*? Dette kunne anvendes til at udforme nogle design-konsekvenser for databaser og informationstjenester: Hvordan biblioteker, bibliotekarer, databaser kan m.v. opbygge tjenester, der bedre kan facilitere en interaktiv, iterativ søgeproces, der prioriterer dybde i indlæring fremfor overflade.

Med hensyn til konteksten, så kunne man også spørge, hvorvidt Limberg søger at belyse nogle almene eller abstrakte sammenhænge mellem informationssøgning og indlæring, eller om hun ønsker at belyse f.eks. gymnasieelevers særlige informationssøgning og indlæring. Det abstrakte ideal minder jo mest om den kognitivism, der tages afstand fra, mens det sidste mere svarer til det, der med et moderne begreb kaldes *situeret kognition: at tænkning og handling foregår i konkrete kontekster*. Såfremt man beskæftiger sig med gymnasieelever qua gymnasieelever, savner jeg en undersøgelse af de specifikke subjekt- og kontekstforhold. (Såfremt disputatsens ambition faktisk er at sige noget meget generelt, da burde dette have afspejlet sig i udvælgelsen af respondenterne).

I litteraturen om information retrieval og informationssøgning formulerer man ofte problemet "at identificere den delmængde af dokumenter, der kan tilfredsstille et givent informationsbehov". Men dette "behov" kan jo udspringe af mange forskellige situationer. Hvis det egentlige behov f.eks. er at skrive en opgave som led i en uddannelse, så er det jo meget relevant at leve op til lærernes forventninger. D.v.s. "informationsbehovet" kan forskydes fra det primære: at løse et bestemt problem optimalt til noget sekundært: at løse en bestemt opgave, så den lever op til læreres eller andres krav og forventninger. (White, 1992, side 146ff kalder sådanne relevanskriterier for "*magisterial*", d.v.s. skolemesteragtige).

Andre specifikke forhold er: Hvilke sprog, hvilke dokumenttyper, hvilke kilder kan man forvente at specielt studerende kan og bør inddrage. Er deres oplevelse af "overload" knyttet til det forhold, at de ikke har samme modenhed, samme overblik og samme tidsressourcer som f.eks. professionelle samfundsforskere?

*SPØRGSMÅL: ER SIGTET MED DENNE DISPUTATS
AT BELYSE SPECIFIKT GYMNASIEELEVERS INFOR-
MATIONSSØGNING ELLER ER DER TALE OM EN
UNDERSØGELSE MED EN MERE ABSTRAKT MÅL-
SÆTNING?*

Som en negativ faktor i valget af gymnasieelever kan man måske sige, at deres uddannelse er meget almen, d.v.s. det kan være svært at indkredse de særlige forhold, der er knyttet til f.eks. informationssøgning i samfundsfag versus f.eks. de mere eksakte naturvidenskaber. D.v.s. det kan måske være sværere at belyse indholdets betydning her end hvis man f.eks. undersøgte forskere i forskellige fag?

Jeg har overordentligt stor sympati for undersøgelsens grundintention (og -konklusion): at belyse informationssøgning i relation til en indlæringsproces, og hvor interessen samler sig om *kvaliteten i indlæringen*, d.v.s. der sondres f.eks. som i fenografien imellem mere overfladiske indlæringsstyper og mere dybtgående indlæringsstyper. Dette synspunkt knytter Limberg op til alle aspekter af informations-søgningen:

- oplevelse af relevans,
- oplevelse af overload,
- oplevelse af "nok information",
- oplevelse af kognitiv autoritet
- oplevelse af "bias",
- oplevelse af gruppearbejdet
- o.s.v.

Alle disse aspekter analyseres, og bl.a. opstilles nogle grundkategorier, der afspejler forskellige måder, hvorpå de studerende oplever problemerne. Disse grundindstillinger er ofte karakteriseret ved begreber som f.eks. en atomistisk holdning versus en holistisk holdning, en formalistisk holdning versus en indholdsorienteret holdning o.s.v. Det fænomenografiske udgangspunkt afspejler sig positivt ved at bygge på en respekt for elevernes oplevelsesverden, rige beskrivelser og fortolkninger, foruden ved interessen for at komme "bag overfladen" og synspunktet om indholdets betydning, d.v.s. modvirke en forgrovet generalisering.

Jeg skal først kort anføre nogle mere konkrete bemærkninger til disse resulater, siden nogle mere principielle betragtninger. Til de mere konkrete bemærkninger hører især behandlingen af *relevansoplevelsen*, hvor Limberg side 143 refererer den holdning, at let tilgængelighed i intellektuel og fysisk henseende var betingende for, om en kilde oplevedes som relevant. Jeg savner her en behandling af det fænomen, at kilder nok er let tilgængelige, men svære at udnytte, at passe ind (f.eks. som tese eller som antitese).¹¹ Relevans er vel bestemt af indholdet, og det er vel især opgavens hypoteser, der definerer relevanskriterierne? At skelne gode kilder fra dårlige kilder og relevant information fra ikke-relevant information forudsætter en teori om det emne, søgningen vedrører. Hvad sker der i den interaktive og iterative proces mellem at søge litteratur, der giver anledning til hypoteser og som besvarer hypoteser? Er problemet at den fundne litteratur stritter i mange forskellige retninger, peger på mange mulige opgaver, men ikke kan indpasses i een passende problemstilling?

På side 144 anføres, at et lille hæfte bedømtes som "den lilla guldgruvan". Hvordan blev denne lille guldgrube identificeret? Er et vigtigt problem at biblioteker og databaser har svært ved at *synliggøre* de dokumenter, der siden viser sig at have været mest værdifulde?

På side 145 anføres at

vad som gjorde expertinformation särskilt användbar var att den gav svar på frågor som eleverna inte kunnat besvara tidigare, liksom att den hjälpte eleverna att bättre förstå sådant som de tidigare läst om.

Ja, men det samme kan vel siges om *nogle tekster*: at de er særligt anvendelige til at besvare spørgsmål, der ikke har kunnet besvares tidligere, ligesom de hjælper eleverne til bedre at forstå noget, de tidligere har læst om? Spørgsmålet er vel dybest set hvilket indhold, der befordrer disse oplevelser. (Denne oplevelse har jeg f.eks. meget sjældent når jeg læser "cognitive science", men meget ofte når jeg læser erkendelsesteori). Limberg underspiller her efter min opfattelse *indholdets betydning* i forhold til noget formelt!! Samme tendens slår igennem når det side 147 siges at f.eks. "bredde" og "dybde" er kategorier for opfattelse af relevans. Disse kategorier er jo ret beset ikke kvalitative, indholdsorienterede kategorier, men snarere formelle eller kvantitative kategorier. Når det samme steds fastslås, at efterhånden bedømtes relevansen med en stadig højere grad af præcision, er der så ikke igen tale om en (Kulthaus) generel model, der ikke tager hensyn til indholdet? Skifter relevansopfattelsen ikke med skiftende hypoteser og er en teoretisk afklaring ikke noget, der er vanskeligt at nå for en gymnasieklasse indenfor de afstukne tidsrammer? Afhænger det ikke også af graden af konsensus og kollektiv afklaring i det pågældende emneområde?

Et interessant problem er også, at relevant information om f.eks. "EU" ikke nødvendigvis optræder under den titel, det emneord eller den klasse (jfr. side 146). Hvordan takles dette? Efter min opfattelse er det en positivistisk tendens at information skal være konkret, for at være relevant, mens en mere hermeneutisk indstilling indebærer, at baggrundsviden af mere almen art er uhyre relevant. Hvis dette er rigtigt, så er såvel de studerendes videnskabsteoretiske indstilling som dokumenternes videnskabsteoretiske indstilling væsentlig for relevansoplevelsen: at identificere dokumenter, der har en "horisont" bliver en væsentlig målsætning for informationsvidenskab. Det har også noget at gøre med synet på "klassikere" versus "nye forskningsresultater".

Om begrebet "overload" vil jeg mene, at det Limberg definerer ikke er opfattelser af begrebet, men strategier til at forholde sig dette fænomen. Man kan have en opfattelse af at overload har at gøre med noget kvantitativt/formelt eller at det vedrører noget kvalitativt/indholdsmæssigt i dokumentmasserne. Det har imidlertid også noget at gøre med ambitioner og opfattelse af opgaven (er massemedier/oversigtslitteratur tilstrækkelig eller skal primær forskningslitteratur o.lign. inddrages; formår biblioteket og informationssystemet at differentiere imellem niveauer, der er tilpasset en given målgruppe som gymnasieelever?).

Jeg vil nu vende mig til de mere principielle betragtninger. Udfra min opfattelse af fenomenografien tager denne *kun det ene af to nødvendige skrift imod en filosofisk realisme*. Den anerkender indholdets betydning, men sætter ikke hverken indhold, tekster, medier eller de studerende ind i en historisk og social kontekst. Dette forhold er en kritik af traditionen, ikke specielt af denne afhandling. Men det bevirker efter min opfattelse, at Limberg alligevel tenderer imod en psykologisering/kognitivism! At hun vil søge nogle erkendelsesteoretiske principper (positivistisk

fakta-orientering versus hermeneutisk holisme) empirisk i de enkelte individers holdninger og opfattelser. Limberg tenderer således imod at psykologisere epistemologien istedet for omvendt at epistemologisere psykologien,¹² d.v.s. at studere individers opfattelse af f.eks. atomisme/holisme problemet uden relation til den epistemologiske afklaring af dette problem, der historisk har fundet sted.

Både Limberg og gymnasieeleverne er subjekter, der søger og anvender information, og er styret af deres opfattelser og holdninger (disse holdninger kan kaldes erkendelsesteoretiske, hvad enten individerne nogen sinde har lært noget om erkendelsesteori eller ej). Som forskere må vi anlægge samme erkendelsesteoretiske principper, hvad enten vi selv søger og anvender information eller vi studerer andres informationssøgning og -anvendelse. Udfra et kulturhistorisk synspunkt ville jeg foreslå, at man supplerede med eller udgår fra en erkendelsesteoretisk reference-ramme, og analyserede de studerendes opfattelser herudfra. D.v.s. opfattede de studerende som bærere af mere eller mindre skyggeagtige og modsigelsesfulde erkendelsesteorier, der influerer på deres informationssøgning og indlæring.¹³

Dette er dog en diskussion imellem to strømninger (fenomenografi og socio-kognition), der hver for sig har vist sig meget værdifulde, og denne kritik anfægter derfor ikke værdien af Limberg's empiriske resultater. Disputatsen belyser fremragende, hvilke aspekter der optræder i forbindelse med informationssøgning, og hvordan der er kvalitative grundaspekter i disse oplevelser.

Det eneste *chokerende* resultat er efter min mening, at mange studerende fandt uproblematisk at søge i databaser m.v. Det kan måske *opleves* som let, men brugere kan jo ikke vide, hvad der ikke er fundet! Dette resultat går imod meget centrale antagelser og tidligere fund i informationsvidenskaben (se f.eks. Hjørland, 1988 og hovedparten af litteraturen om information retrieval, måling af "recall" etc.). Dette burde derfor have været analyseret nærmere.

De aggregerede kategorier

Ved at skabe nogle aggregerede niveauer etablerer Limberg nogle mere generelle resultater, og er hermed i overensstemmelse med almindelige videnskabelige idealer om generelle sammenhænge eller "love". For de personer, der opfatter indlæring og informationssøgning som to uafhængige størrelser er Limbergs påvisning af en overordnede sammenhæng særdeles værdifuld, og bør have pædagogiske konsekvenser. Det skal dog bemærkes at der jo tabes information ved en sådan aggregering, og at de måske er nærmere de fænomenologiske (-og fænomenografiske?) idealer at holde sig nærmere til individernes oplevelsesplan?

Jeg afslutter med en refortolkning af de aspektkategorier og aggregerede kategorier, der velnok fremstår som disputatsens formelle hovedresultat. Udfra disputatsens fremstilling er disse kategorier blevet til udfra det empiriske materiale ved induktion ("bottom-up"). Jeg vil faktisk påstå, at der er mere rimeligt at betragte dem omvendt: som kategorier, der er fortolket ind i svarene, d.v.s. deduktivt eller "top down"). Dette bygger jeg på min læsning af det publicerede datamateriale. Disputatsen er klart inspireret af fenomenografien, hvis grundkategorier "overflade" og "dybde" er centrale. Man kan fortolke A-kategorierne som udtryk for "overflade",

C-kategorierne som udtryk for "dybde" og B-kategorierne som en mellemting (der iøvrigt nogle gange virker lidt uklar).

Udover at jeg ser disse kategorier – bevidst eller ubevidst – "læst ind i" datamaterialet og udover at jeg som sagt antager dem inspireret – bevidst eller ubevidst – af fenomenografiens grundkategorier, så har jeg også et alternativt bud: at *disse kategorier endnu mere frugtbart kan anskues som erkendelsesteoretiske grundpositioner*. A kan f.eks. ret klart opfattes som empiricisme og C som hermeneutik.

Vi står derfor igen overfor to hovedstrømningers grundsyn: den fenomenografiske, der vil bygge på subjekternes oplevelsesverden og eksplicit ikke vil forklare ved forhold uden for denne og den sociokognitive teori der vil se subjekternes bevidsthed formet af påvirkninger, der er kollektivt udviklede.

Det sociokognitive synspunkt rummer for mig at se en række meget klare fordele. Ved at tage udgangspunkt i erkendelsesteoriene kan vi bygge på filosofernes præciseringer og logiske afklaringer, og vi kan bygge på menneskehedens historiske erfaring med det positive og negative i disse teorier – herunder om nogle teorier er bedre til et bestemt *indhold* (f.eks. at rationalismen har den euklidske geometri som sit bedste domæne). Vi skal ikke induktivt udlede disse teorier, men gå såvel induktivt som deduktivt til værks: Undersøge gymnasieelevernes informations-søgning i lyset af teorier som empiricisme, rationalisme, historicisme og pragmatisme (jfr. Hjørland, 1997) og prøve om disse teorier kan anvendes til belyse frugtbare og ufrugtbare antagelser bag informationssøgningsadfærden.

Endeligt for at slutte cirklen: det sociokognitive synspunkt har et klarere bud på disse kategoriers ontologiske status: de er hverken hjernestrukturer eller størrelser i en Platonisk himmel, men udgør historiske udviklingsprodukter (erkendelsesteorier), som mere eller mindre skyggeagtigt og modsigelsesfuldt præger de enkelte subjekters adfærd og bevidsthed.

*SPØRGSMÅL: HVORDAN SER RESPONDENTEN PÅ
TOLKNINGEN AF KATEGORIERNE SOM UDTRYK FOR
ERKENDELSESTEORETISKE POSITIONER?*

C. Kort sammenfatning og afsluttende vurdering

Disputatsen beskæftiger sig med gymnasieelevers informationssøgning i forbindelse med et større fordybelsesarbejde om EU. Mere generelt handler den om forholdet mellem informationssøgning og indlæring. Den bygger således såvel på biblioteks- og informationsvidenskabelig teori og forskning som på pædagogisk teori og forskning. Den indeholder en empirisk undersøgelse som udspringer af en stillingtagen til mangler i den eksisterende biblioteks- og informationsvidenskabelige teori og den bevæger sig også op på det filosofiske plan (om ontologi). Der er en tæt sammenhæng – på godt og ondt – mellem det filosofiske standpunkt, det fagligt teoretiske standpunkt og den empiriske undersøgelse.

Den valgte faglige teoriramme er dels negativt motiveret ved en afstandtagen til "det kognitive synspunkt" i brugerundersøgelser, dels positivt motiveret i den fenomenografiske retning i pædagogikken. Inspirationen fra "fenomenografi" udgør et frugtbart og velvalgt teoretisk afsæt, der dels lover godt for en brobygning til pædagogikken, dels for en informationsvidenskabelig profil, der – især ved at fokusere på indholdet – til dels går uden om et væsentligt blindspor i den internationale forskning på området.

Disputatsen savner dog efter min vurdering kendskab og stillingtagen til den debat, der har været om fenomenografi, og til en nærmere videnskabsteoretisk analyse og sammenligning af fenomenografiens stærke og svage sider. Til fenomenografiens svage sider hører efter min opfattelse især dens manglende historiske og sociale fortolkningsramme.

Det fra fenomenografien overtagne standpunkt om indholdets betydning anvendes i analysen af den informationsvidenskabelige forskning. Det frugtbare heri kan efter min mening ikke overvurderes. Det er imidlertid et spørgsmål om ikke denne indfaldsvinkel er kommet *sent* i Limbergs forskningsproces, og om analysen af den informationsvidenskabelige forskning udfra denne synsvinkel derfor er slået helt igennem i disputatsen. Limberg bygger eksempelvis meget på Carol C. Kuhlthau fordi dennes teori også blev udviklet i en indlæringskontekst. Dette er imidlertid efter min opfattelse mindre væsentligt i forhold til det teoretiske udgangspunkt (hvor Kuhlthau's teori – trods Limbergs venlige fortolkning – må siges at negligerer indholdets betydning). Der findes spredte undersøgelser, der beskæftiger sig med indholdets rolle (f.eks. om domænefaktorerens betydning i informationssøgning og om "information" som eksperimentel variabel, som kunne have været inddraget i det informationsvidenskabelige fundament.

Disputatsens empiriske fund vedrører bl.a. hvordan forhold som relevanskriterier, "information overload", "tilstrækkelig information", kognitiv autoritet, og "bias" konkret opleves af de studerende i deres arbejdsituation. Disse beskrivelser finder jeg særdeles værdifulde og et positivt udtryk for, hvad det fænomenologiske/fenomenografiske udgangspunkt kan bidrage med. Det udgør en værdifuld berigelse af litteraturen på området. Behandling af problemerne omkring afgrænsning af emnet for søgningen og udformningen af søgestrategier/profiler forekommer dog ikke fyldestgørende. Det nævnes at de studerende søgte og anvendte information for at formulere forskningsspørgsmål. Den information, de fik fat på influerede på den måde, hvorpå de formulerede deres spørgsmål, hvilket igen influerede på hvordan de foretog søgningen og anvendte informationen. Men jeg synes ikke, jeg kan finde konkrete eksempler i disputatsens datagrundlag. Jeg savner også som bilag de studerendes litteraturlister (d.v.s. det konkrete resultat af deres informationssøgning), og en langt mere konkret beskrivelse af anvendelsen af kilder, begreber og søgetermer. Det at søge i databaser er en vanskelig kunst, og det belyser disputatsen efter min mening desværre ikke særlig godt.

Afhandlingens empiriske hovedkonklusion er påvisningen af tre kategorier, som informationssøgning opleves på og tre grundopfattelser, som indholdet opleves på. Selvom disse resultater er betydningsfulde, er det dog for mig et spørgsmål, om

disputatsen ikke i nogen grad har svigtet sine egne metodeidealer på den måde, at det er vanskeligt for læseren at følge fortolkningsprocessen fra spørgeskemaerne til fremkomsten af disse kategorier (på trods af de ret udførlige citater/transskriptioner). De identificerede kategorier (og de aggregerede kategorier) minder om fenomenografiens skelnen mellem "overflade" og "dybde". Jeg stiller mig selv spørgsmålet: I hvor høj grad er (især) de aggregerede kategorier påvist empirisk, og i hvor høj grad vil andre "læsninger" af interviewene være mulige ud fra andre teoretiske udgangspunkter? Fænomenologiens krav om åbenhed og rige beskrivelser afspejler sig mange steder positivt i disputatsen, men det er for mig et spørgsmål, om ikke fenomenografien specielle synspunkt med at identificere et begrænset antal kategorier alligevel modvirker denne åbenhed og rigdom? Trods denne metodekritik er undersøgelsen imidlertid væsentlig og med til at belyse hvorfor informationssøgning opleves som kompliceret, og hvad i informationssøgningen, der især opleves som kompliceret.

Det forhold, at det netop er gymnasieelever, der søger information (og ikke f.eks. universitetsstuderende, der skriver speciale om EU) behandles ikke særskilt. Vi får ikke meget at vide om gymnasieelevers informationssøgning qua gymnasieelever. Undersøgelsen kunne have inddraget f.eks. spørgsmål som hvorvidt benyttelsen af typer af kilder (f.eks. kilder på fremmedsprog), hvorvidt oplevelsen af "nok information" og "overload" m.v. vurderes i relation til de krav, der med rimelighed kan stilles til gymnasieelever. Der er således IKKE tale om at afhandlingen undersøger det, der med et moderne begreb kaldes "situeret kognition".

Det går som en rød tråd gennem afhandlingen at biblioteks- og informationsvidenskaben ikke blot skal se mennesket som passive modtagere af information, og ikke skal stille sig tilfreds med at se informationssøgning som en proces, hvor der søges færdige svar på færdige spørgsmål, men derimod skal bidrage til at bevistgøre om at al viden er værdiladet, og at den enkelte person må fordybe sig og granske i informationen og i disse værdier for at nå frem til sin egen stillingtagen. Disputatsens empiriske fund er bl.a. med sin påvisning af de tre grundholdninger til informationssøgning et godt afsæt for videre teoretiske og praktiske bestræbelser på at udvikle tjenester, der kan støtte reflektiv virksomhed snarere end blot forbrug.

Denne disputats bringer en frisk brise ind i de informationsfaglige undersøgelser. Den bærer et uimiskendeligt præg af et stærkt engagement såvel i emnet som i teorirammen og den må roses for modet til at gå nye veje.

Referencer

- Bates, M. J. (1987). Information: The last variable. In C.-C. Chen (Ed.), *Proceedings of the 50th annual meeting of the ASIS, Vol. 24* (pp. 6–10). Medford, NJ.: American Society for Information Science.
- Becher, Tony (1994): The significance of disciplinary differences. *Studies in higher education*, 19(2), 151-161.

- Bengtsson, Jan (1991): *Den fenomenologiske rörelsen i Sverige. Mottagande och inflytande 1900-1968*. Göteborg: Daidalos.
- Bernstein, R. J. (1983). *Beyond Objectivism and relativism: Science, hermeneutics and praxis*. Oxford: Basil Blackwell.
- Borgman, C. L., Hirsh, S.G., & Hiller, J. (1996): Rethinking online monitoring methods for information-retrieval systems—from search product to search process. *Journal of the American Society for Information Science*, 47(7), 568-583
- Derrida, Jaques (1973). *Speech and Phenomena. And other essays on Husserl's theory of signs*. Evanston: Northwestern University Press.
- Ekeblad, E. (1997): On the surface of phenomenography: Response. *Higher Education*, 33(2), 219-224 [Response to Webb, 1997a]
- Entwistle, N. (1997). Reconstituting approaches to learning: Response. *Higher Education*, 1997, 33(2), 213-218. [Response to Webb, 1997a]
- Foucault, Michel (1972). *The archaeology of knowledge and the discourse of language*. New York: Tavistock.
- Foucault, Michel (1979). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. New York: Random House.
- Gibbs, Beth Liebmann (1993). Subject Specialization in the Scientific Special Library. *Special Libraries*, 84, 1-8.
- Heltberg Eva & Kock, Christian (red.) (1997): *Skrivehåndbogen*. København: Gyldendal.
- Hjørland, Birger (1988). Information Retrieval in Psychology. *Behavioral and Social Sciences Librarian*, 6(3/4), 39-64.
- Hjørland, Birger (1997): *Information Seeking and Subject Representation. An Activity-theoretical approach to Information Science*. Westport & London: Greenwood Press.
- Kajberg, Leif: Fagspecialisering i det natur- og lægevidenskabelige specialbibliotek. *Nyt fra DTL*, # 240, 21.2.1994, side 16-17.
- Lindsay, Peter H. & Donald A. Norman (1972): *Human Information Processing: An Introduction to Psychology*. New York: Academic Press. (2. ed. 1977)
- Popper, Karl R. (1972). *Objective knowledge. An evolutionary approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1995). Discourse Analysis. (Chapter 6, pp. 80-92 in: *Rethinking methods in psychology*. Ed. by Jonathan A. Smith, Rom Harré and Luk Van Langenhove. London: SAGE Publications.
- Shute, Steven J. & Philip J. Smith (1993): Knowledge-based Search Tactics. *Information Processing & Management*, 29(1), 29-45.
- Sutton, Stuart A. (1994): The Role of Attorney Mental Models of Law in Case Relevance Determinations: An Exploratory Analysis. *Journal of the American Society for Information Science*, 45(3), 186-200.
- Tuominen, K (1997). User-centered discourse: An analysis of the subject positons of the user and the librarian. *Library Quarterly*, 67(4), 350-371

- Webb, G. (1997a): Deconstructing deep and surface: Towards a critique of phenomenography. *Higher Education*, 33(2), 195-212
- Webb, G.: (1997b): Contesting learning theory: Response. *Higher Education*, 1997, V33(2), 225-230.
- White, Howard D. (1992): Literary Forms in Information Work (Side 131-149 i: *For Information Specialists. Interpretations of Reference and Bibliographic Work*. Ed. by Howard D. White; Marcia J. Bates & Patrick Wilson. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation).
- Winograd, T. & Flores, F. (1986): *Understanding Computers and Cognition*. Wokingham, England: Addison-Wesley publ. Co.

Noter

1. Denne artikel blev oprindeligt skrevet som oplæg ved den mundtlige opposition. Ikke alle detaljer blev her fremdraget. Efter oppositionen er der foretaget små justeringer af teksten. Respondens svar er ikke indarbejdet.
2. Man kan vel derimod godt sige, at en person kan modtage et dokument, der informerer vedkommende.
3. Denne indflydelse kan efter min fortolkning spores i det kognitive syn hos Ingwersen fra ca. 1992. (Idag virker det som om Ingwersen især er optaget af informatik, ir-algoritmer og tilgange, som måske tidligere har været opfattet som modsætninger til en kognitiv opfattelse. Dette har den paradoksale konsekvens, at jeg med mit anti-kognitivistiske udgangspunkt næsten føler mig trukket over i en position, hvor jeg forsvaret interessen for kognitive processer). Personligt er jeg især påvirket af den såkaldte "virksomhedsteori", der også kaldes "det sociokognitive synspunkt" eller den kulturhistoriske skole i psykologien, hvilket indikerer, at det meget eksplicit repræsenterer en sociokultural og kulturhistorisk opfattelse af den menneskelige kognition.
4. Ference Marton er ifgl. Social Sciesearch citeret i bl.a. British Journal of Educational Psychology, Educational and Psychological Measurement, Educational Psychology Review, European Journal of Psychology of Education, International Journal of Behavioral Development, Journal of Psychology og Psychological Reports. (Det er iøvrigt interessant at "Journal of Phenomenological Psychology" IKKE hører blandt de tidsskrifter, der citerer Ference Marton).
5. "Kuhlthau's arsenal of methodological principles is indeed impressive, and her research has provided important new knowledge. Its methodology is, however, still based on methodological individualism. She might, for instance, claim that users experience anxiety during such and such stages of the information-seeking process. However, if the consequences of this insight should be more useful in the design of information systems or for literature-searching training, we need more knowledge of the causes for this anxiety, of whether the provision of relevant information is helpful in both short-term and long-term perspective. What are the criteria of good information provision, of good information, of good study habits, of good scholarship and professionalism? Happiness and pride are related to the quality of the performance, and the causes are partly related to social norms. Do students in unclear fields experience more anxiety than students in well-defined fields? Are the emotions related to the content of the work or only to such formal aspects as the stage in the process?

The field of library and information science often appears to suffer from a fear of

confronting reality or real information problems as opposed to user behavior and experiences. This is a well-grounded fear, since it is often very difficult to assess, for example, whether a user is performing an optimal information search or not. It is equally difficult to tell whether the user's difficulties are due to circumstances relating to the knowledge domain within which he is working. Information seeking predominantly serves research (in the widest sense of the word, including project-oriented study). Most information scientists feel that only the individual researcher can evaluate the relevance of given references or information. If information scientists are experts regarding information-seeking strategies, they must, however, establish some knowledge of how different strategies influence the outcome both quantitatively and qualitatively. Since information overload seems a greater threat than the opposite, the qualitative factor seems especially important. Normally, information scientists may not have the same amount of concrete subject knowledge as their clients, but they may have a more general knowledge of information sources, structures, paradigms, and so on. The users approach information as a bottom-up process, whereas the information specialists approach information as a top-down process.

Kuhlthau's book describes the problems from the point of view of the individual's experiences. The "advantage" of this methodology is that the scientists won't be caught in incorrect interpretations and insufficient knowledge about knowledge domains, information sources, or their relevance in relation to the given problem. It is much safer to study the user's subjective experiences, mental states, and behavior as autonomous phenomena than to study reality and how it affects the users. The disadvantage is that information science does not gain enough knowledge about its central problems. It should be pointed out that John Dewey's and Lev Vygotsky's pedagogy, psychology, and philosophy are important milestones in the attempt to reach beyond mentalism, psychologism, subjectivism, idealism, or whatever we prefer to call it. They both emphasize the social aspects of experience as well as the fact that thought processes originate in actions and reality. This important fact is not pronounced in Kuhlthau's theory and methodology, even if she builds upon the work of these authors." (Hjørland, 1997, p. 116-117)

6. Limberg kritiserer den dualisme, der sætter "en bruger" overfor "noget information". Imidlertid må en konsekvent "ikke-dualisme" også ophæve dualismen imellem "forskerpersonen" og "udforskede subjekter": begge parter er erkendende subjekter, og derfor underlagt samme grundlæggende erkendelsesteoretiske vilkår og principper.
7. "The concept of relevance in this problem domain is a dynamic notion with roots deep in the way law is practiced in the United States. .... This leads to the conclusions that the nature of the relevance judgment shifts along a knowledge continuum depending on the status of the attorney's cognitive map.... the conclusions reached are not generalizable to domains outside of law....". (Sutton, 1994, 187)
8. Leif Kajberg refererer f.eks. en undersøgelse af Gibbs (1993) over nødvendigheden af forskellige faglige baggrunde i et natur- og lægevidenskabeligt bibliotek, og siger bl.a. i denne forbindelse:

"...den røde tråd i besvarelserne er klart, at det ikke er uomgængelig nødvendigt at have en universitets- eller college-grad i kemi, botanik, medicin etc. for at bestride jobbet i [et] fagspecialiseret bibliotek, der betjener mange forskere...

...Men som helhed forstod bibliotekarerne uden dokumenteret "fag-faglig" ekspertise at klare sig....

...Det interviewspørgsmål, som fik bibliotekarerne vakte mest diskussion og som knytter an til statusproblemerne for bibliotekarisk uddannede, havde følgende formulering: Uden viden om det fagområde, som klienterne forsker inden for, marginaliseres bibliotekarerne til en kontormæssig funktion – til "kustoder" i forhold til materiale-

samlingerne. 5 [ud af 12] af de adspurgte erklærede sig enige, men andre tog klart afstand. Fx lød et udsagn: "Klart uenig. Viden om indekseringssystemer er vigtigere end viden om emneområdet. Vi er her for at hjælpe vores klienter med at få adgang til information, ikke for at fortolke information".

En af konklusionerne af undersøgelsen er, at en bibliotekar med et akademisk fagspeciale [som ekstrauddannelse] kan give en bedre service på nogle områder, men disse områder er ganske snævre - og bliver stadig mindre i takt med at den faglige viden bliver mere og mere specialiseret" (Kajberg, 1994).

9. Ikke mindst synes det mig vigtigt at få opklaret, hvilken rolle vejledninger i litteratursøgning (fagbibliografiske "guides"), leksika, referencelitteratur m.v. spiller i informationssøgningsprocessen. Nærmere kendskab til hertil er afgørende for at kunne udvikle informationstjenester.
10. Det svarer til det, som Shute & Smith (1993) kalder "topic refinement", og som de påviser er uhyre centralt, og til hvad Borgman, Hirsh & Hiller (1996) beskriver som: "searching information retrieval systems is a highly interactive, iterative process that cannot be understood simply by comparing the output of a search session (the "search product") to a query stated in advance".
11. I forbindelse med bl.a. relevansproblematikken kan inddrages spørgsmålet om skriftlige opgavers udarbejdelse, struktur m.v. Heltberg & Kock (1997) er en fremragende håndbog, der iøvrigt netop har gymnasieelever som målgruppe.
12. At psykologisere epistemologien istedet for at epistemologisere psykologien var en formulering og en kritik, som nogle sovjetpsykologer rejste imod Jean Piagets psykologi ca. 1980.
13. At nogle elever (gruppe A) indtager en mere *atomistisk* holdning, andre (gruppe C) en mere *holistisk* (og gruppe B en mellemting), er vel nærmest givet på forhånd (a priori)? På samme måde er en sammenhæng mellem en atomistisk måde at erfare informationssøgning og et atomistisk præget indlæringsresultat måske heller ikke så overraskende. En atomistisk holdning kan siges at være beslægtet med empiricisme/positivisme, mens en holistisk holdning kan siges at være beslægtet med hermeneutik. D.v.s. de studerendes holdninger til informationssøgning kan efter min mening ansues som mere eller mindre vage epistemologiske opfattelser. Limberg og fenomenografien forsøger med andre ord at udlede epistemologiske principper empirisk i elevernes holdninger, hvilket jo imidlertid hænger sammen med udgangspunktet at "fenomenografisk analys använder det manifeste innehållet i intervjuerna och arbetar utan särskild tolkningsram som exempelvis marxistisk eller psykodynamisk teori" (Limberg, 1998, s. 90). Samtidig siger Limberg dog (side 106), at hendes fortolkning afhænger af hendes egen forforståelse (og henviser til kapitel 2+3). Og her vil jeg mene, at en eksplicit stillingtagen til teorier som empiricisme/rationalisme/hermeneutik m.v. forud for den empiriske undersøgelse ville udgøre et bedre udgangspunkt for identifikationen og fortolkningen af de studerendes holdninger. Dette vil øge forskerens "refleksivitet" og mindske muligheden for "blinde pletter" og negative evaluering af holdninger, der strider imod ens egne.